สีมาวินิจฉัยกถา

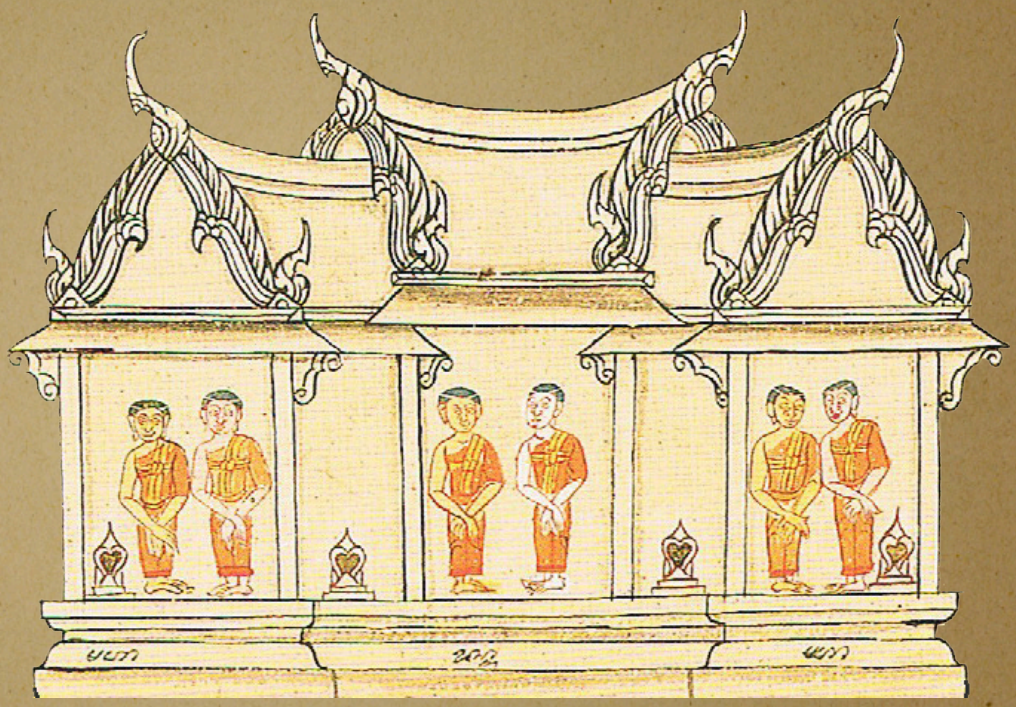

ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานวิหารธรรม
บ้านศรีวิราช ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโสม จ.อุดรธานี

สีมาวินิจฉัยกถา
ข้อวินิจฉัยเรื่องสีมา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ความหมายของสีมา

สีมา คือ เขตพื้นที่ที่สงฆ์ผูกไว้ด้วยกรรมวาจาเพื่อทำสังฆกรรม ๔ อย่าง ได้แก่ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

ประเภทสีมาที่เกี่ยวกับสังฆกรรม มี ๒

๑. **พัทธสีมา** เขตที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์จตุวรรคขึ้นไป ผูกด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาปราศจากสีมาวิบัติ ๑๑ ประการ ประกอบด้วยสีมาสมบัติ ๓ ประการ และผูกโยงนิมิตกับนิมิต

๒. **อพัทธสีมา** เขตที่ทรงอนุญาตให้ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง โดยไม่ต้องผูก

พัทธสีมา มี ๓

๑. **ขัณฑสีมา** สีมาเล็ก สมมุติไว้ในที่ไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน เพื่อความสะดวกแก่การทำสังฆกรรม

๒. **สมานสังวาสสีมา** เขตที่ภิกษุผู้มีสังวาสเสมอกันต้องมาทำสังฆกรรมมีอุโบสถกรรมเป็นต้นรวมกัน

๓. **อวิปปวาสสีมา** เขตอนุญาตให้อยู่ปราศจากผ้าไตรครองได้ โดยไม่ต้องอาบัติ

อพัทธสีมา ๓

๑. **คามสีมา** สีมาที่กำหนดด้วยเขตหมู่บ้าน แม้เขตนิคม เขตนคร และเขตที่พระราชาพระราชทานให้เป็นพิเศษที่เรียกว่า **วิสุงคามสีมา** ก็จัดเป็นคามสีมานี้ด้วย

๒. **สัตตัพภันตรสีมา** สีมาที่กำหนดเขตป่า ชั่ว ๗ อัพภันดรนอกเขตหมู่บ้าน

๓. **อุทกุกเขปสีมา** สีมาน้ำที่กำหนดด้วยการวักน้ำหรือทรายสาดออกไปในแม่น้ำ ทะเลหรือสระธรรมชาติ

สีมา ๑๕

ถ้ารวมกับสีมาประเภทอื่นๆ อีก พึงทราบว่ามี ๑๕ ประเภท คือ

๑. ขัณฑสีมา	๒. อุปจารสีมา
๓. สมานสังวาสสีมา	๔. อวิปปวาสสีมา
๕. ลาภสีมา	๖. คามสีมา
๗. นิคมสีมา	๘. นครสีมา
๙. อัพภันตรสีมา	๑๐. อุทกุกเขปสีมา
๑๑. ชนปทสีมา	๑๒. รัฐสีมา
๑๓. รัชสีมา	๑๔. ทีปสีมา
๑๕. จักกวาฬสีมา	

๑. **ขัณฑสีมา** คือ เขตขนาดเล็กที่สงฆ์ผูกด้วยกรรมวาจาเพื่อทำสังฆกรรม

๒. **อุปจารสีมา** คือ เขตของวัดที่มีรั้ว ให้กำหนดด้วยรั้ว วัดที่ยังไม่มีรั้ว ให้กำหนดด้วยเขตที่ควรจะเป็นรั้วหรือกำหนดออกไป ๒ ชั่วเลฑฑุบาต (ขว้างก้อนดินตกต่อกัน ๒ ครั้ง) ของบุรุษผู้มีแรงปานกลาง จากสถานที่ภิกษุประชุมกันเป็นนิตย์ จาก

โรงฉันอันตั้งอยู่ริมเขตวัด หรือจากสถานที่พักอยู่เป็นประจำ สีมาประเภทนี้เมื่ออาวาสขยายกว้างออกไป ก็ขยายออกด้วย เมื่ออาวาสร่นแคบเข้า ก็แคบเข้าด้วย ถ้าภิกษุทั้งหลายนั่งเต็ม ๑๐๐ โยชน์ติดเนื่องเป็นหมู่เดียวกับพวกภิกษุผู้ประชุมในวัด แม้ตลอดตั้ง ๑๐๐ โยชน์ ก็จัดเป็นอุปจารสีมาด้วย

อุปจารสีมานี้ มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับวินัยกรรมหลายอย่างเช่นการบอกปริวาส บอกมานัต การขาดพรรษา การถือนิสัย การขาดนิสัย การถือเสนาสนะ การได้ลาภ การบำเพ็ญอาคันตุกะวัตร การที่ภิกษุณีแจ้งก่อนเข้าเขตอารามของภิกษุ การบอกคืนเสนาสนะ เป็นต้น

๓. **สมานสังวาสสีมา** เขตสามัคคีแห่งสงฆ์ผู้มีสังวาสเสมอกัน

๔. **อวิปปวาสสีมา** เขตที่อนุญาตให้อยู่ปราศจากไตรจีวรได้

๕. **ลาภสีมา** เขตเกิดขึ้นแห่งปัจจัยสี่ สีมาประเภทนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหาได้ทรงอนุญาตไม่ พระธรรมสังคาหกเถระทั้งหลายก็ไม่ได้กำหนดไว้ ก็แต่ว่าพระราชาและมหาอำมาตย์ให้สร้างวัดแล้ว กำหนดพื้นที่โดยรอบคาวุตหนึ่งบ้าง กึ่งโยชน์บ้าง โยชน์หนึ่งบ้าง ปักเสาจารึกว่า นี้เป็นลาภสีมาสำหรับวัดของเรา สิ่งใดเกิดขึ้นภายในเขตนี้ สิ่งนั้นทั้งหมด เราถวายแก่วัด

๖. **คามสีมา** เขตหมู่บ้าน

๗. **นิคมสีมา** เขตนิคม

๘. **นครสีมา** เขตเมือง

๙. **อัพภันตรสีมา** เขตที่กำหนดด้วยอัพภันดรในป่านอกเขตหมู่บ้าน

๑๐. **อุทกุกเขปสีมา** สีมาน้ำ มีแม่น้ำ ทะเลและสระธรรมชาติ เมื่อจะกำหนดเขตก็กำหนดด้วยการวัก

๑๑. **ชนปทสีมา** เขตกำหนดชนบทหนึ่ง ๆ ในบรรดาชนบทเป็นอันมาก เช่นในแคว้นกาสีและโกศลเป็นต้น

๑๒. **รัฐสีมา** เขตกำหนดแห่งแคว้นกาสีและโกศลเป็นต้น

๑๓. **รัชสีมา** เขตพระราชอาณาจักรของพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ๆ

๑๔. **ทีปสีมา** เกาะใหญ่และเกาะเล็กอยู่กลางทะเล

๑๕. **จักกวาฬสีมา** เขตที่กำหนดด้วยภูเขาจักรวาลหนึ่ง

สีมาทั้งหมดนี้ ท่านจำแนกไว้เพื่อกำหนดรู้เขตที่ทายกถวายปัจจัยสี่แก่พระภิกษุ เช่นกำหนดถวายจำเพาะภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมา ปัจจัยนั้นย่อมได้เฉพาะแก่ภิกษุผู้อยู่ในขัณฑสีมา ถวายจำเพาะแก่ภิกษุผู้อยู่ในชนบทสีมา ปัจจัยนั้นย่อมได้เฉพาะแก่ภิกษุผู้อยู่ในชนบทสีมาเป็นต้น *(ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการถวายปัจจัยสี่ได้ในอรรถกถาจีวรขันธกะ วิ.อฏฺ ๓/๒๒๗ กงฺขา.อฏฺ ๑๙๐)*

มูลเหตุที่ทรงอนุญาตสีมา

ตามพระบาลีในอุโบสถขันธกะ

ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นพวกอัญเดียรถีย์นักบวชนอกพุทธศาสนาประชุมกันแสดงธรรมทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ ทำให้คน ทั้งหลายผู้ใฝ่หาความรู้ได้รับความรู้ และเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพวกอัญเดียรถีย์เป็นอย่างมากพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้ภิกษุสงฆ์ทำกิจกรรมอย่างนั้นบ้าง จึงเสด็จไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลเรื่องให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมกันทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ ภิกษุทั้งหลายก็มาประชุมกันตามที่ทรงอนุญาต คนทั้งหลายผู้ใฝ่หาความรู้ เมื่อทราบว่าภิกษุสงฆ์ประชุมกัน ก็พากันเข้าไปหาโดยหวังที่จะได้ฟังธรรม แต่ภิกษุทั้งหลายที่มาร่วมประชุมต่างนั่งนิ่ง ไม่มีการแสดงธรรม คนเหล่านั้นจึงตำหนิประณาม โพนทะนา พระผู้มีพระภาคทรงทราบความนั้น จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกัน แสดงธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงมีพระประสงค์จะประมวลสิกขาบททั้งหลายที่ทรงบัญญัติไว้ให้เป็นปาติโมกขุทเทส จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ ยกสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ขึ้นแสดงทุกวัน ๑๔ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ เรียกว่า “การยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง” หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “การสวดพระปาติโมกข์” นั่นเอง

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตปาติโมกขุทเทสแล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน พระพุทธองค์ทรงวางข้อกำหนดไว้ว่า ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน อนุญาตให้ยกขึ้นแสดงได้ครั้งเดียวต่อ ๑ ปักษ์เฉพาะในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ผู้ฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ

ภิกษุฉัพพัคคีย์สวดปาติโมกข์เฉพาะในพวกของตน ตรัสห้ามและปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ทำเช่นนั้น ทรงอนุญาตให้ทำอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกัน ภิกษุทั้งหลายสงสัยว่าจะกำหนดเขตพร้อมเพรียงกันในอาวาสหนึ่งหรือถือเขตแผ่นดินทั้งผืน ตรัสให้ใช้อาวาสเดียวกันเป็นเขตสามัคคี พระมหากัปปินะผู้เป็นพระอรหันต์ คิดว่า ตนบริสุทธิ์แล้ว ควรจะได้ทำอุโบสถสังฆกรรมหรือไม่ พระผู้มีพระภาคทรงทราบจึงตรัสตอบว่า ถ้าเธอไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาอุโบสถแล้วใคร่เล่าจะทำ และตรัสให้ไปทำอุโบสถกรรม

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้กำหนดเขตสำหรับประชุมกันทำสังฆกรรม เรียกว่า สมานสังวาสสีมาเป็นเขตแดนที่สงฆ์สมมุติกำหนดไว้เป็นเขตเข้าร่วมสังฆกรรม มีอาณาบริเวณอย่างมากไม่เกิน ๓ โยชน์โดยมีนิมิตเป็นเขตกำหนด ผู้ใดฝ่าฝืน สมมุติสีมาเกินกำหนดนี้ ต้องอาบัติทุกกฏ และในอาวาสหนึ่ง ต้องมีโรงอุโบสถเพียง ๑ แห่งเท่านั้น ผู้ใดฝ่าฝืนสมมุติโรงอุโบสถ ๒ แห่งในอาวาสเดียวกัน ต้องอาบัติทุกกฏ

ต่อมา เพื่อประโยชน์ของภิกษุสงฆ์ผู้เดินทางไกลและมีเหตุขัดข้องไม่สามารถเก็บไตรจีวรไว้กับตัวได้ตลอดเวลา พระผู้มีพระภาคจึงทรงให้กำหนดสมานสังวาสสีมาที่สงฆ์สมมุติไว้แล้วนั่นแหละให้เป็นแดนอยู่ปราศจากไตรจีวรได้ด้วย เรียกว่าติจีวราวิปปวาสสีมา

สีมา เมื่อยังไม่ได้สมมุติ ยังไม่ได้กำหนดสมานสังวาสสีมา พระผู้มีพระภาคทรงให้กำหนดเอานิคม หมู่บ้าน หรือป่าที่ตนอาศัยอยู่นั่นแหละเป็นสมานสังวาสสีมา นอกจากนี้ ทรงห้ามสมมุติสีมาสังกระหรือคาบเกี่ยวกัน ทรงห้ามสมมุติสีมาทับกัน ผู้ใดฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ และเมื่อมีกรณีเช่นนี้ ให้ถือเอาสีมาที่สมมุติไว้ก่อนเป็นสีมาที่ถูกต้อง หรือสมมุติโดยมีเขตระหว่างคั่นที่เรียกว่าสีมันตริกอยู่ระหว่างสองสีมา

อธิบายพัทธสีมา

พัทธสีมา คือสีมาที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ตั้งแต่จตุวรรคขึ้นไปผูกขึ้นด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาเว้นจากสีมาวิบัติ ๑๑ ประการ ประกอบด้วยสีมาสมบัติ ๓ คือ นิมิตสมบัติ ปริสสมบัติ และกรรมวาจาสมบัติ

สีมาวิบัติ ๑๑ ประการ

๑. สีมาเล็กเกินไปไม่พอให้ภิกษุ ๒๑ รูปนั่งได้

๒. สีมาใหญ่เกิน ๓ โยชน์แม้เพียงเส้นผมเดียว

๓. สีมาที่นิมิตไม่โยงถึงกันมี ๒ คือ

๓.๑. สีมาที่กำหนดนิมิตไปโดยลำดับตั้งแต่ทิศตะวันออกพอถึงทิศเหนือแล้วก็หยุดไว้ มิได้กำหนดซ้ำนิมิตที่กำหนดไว้ในทิศตะวันออกอีก ครั้งหนึ่ง

๓.๒. สีมาที่มีต้นไม้อันมีแก่นอยู่นอกหรือตอไม้ กองทราย กองฝุ่นอันใดอันหนึ่งซึ่งจะใช้เป็นนิมิตไม่ได้ เป็นนิมิตอยู่ในระหว่างนิมิต

๔. สีมาที่มีเงาภูเขาเป็นต้นเป็นนิมิต

๕. สีมาอันหานิมิตมิได้โดยประการทั้งปวง

๖. สีมาอันภิกษุยืนสมมุติอยู่นอกนิมิต

๗. สีมาอันผูกในแม่น้ำ

๘. สีมาอันผูกในมหาสมุทร(ทะเล)

๙. สีมาที่ผูกในสระน้ำธรรมชาติ

๑๐. สีมาที่คาบเกี่ยวสีมาเก่า

๑๑. สีมาทับสีมา

อธิบายสีมาวิบัติ

๑. สีมาเล็กเกินไป

สีมาใด ภิกษุ ๒๑ รูป รวมทั้งภิกษุผู้ควรแก่กรรม ไม่สามารถจะนั่งได้ สีมานี้ชื่อว่า เล็กเกินไป และสีมานี้ แม้จะสมมุติแล้ว ก็ไม่เป็นอันสมมุติยังเป็นเหมือนคามเขตอยู่ กรรมที่สงฆ์ทำแล้วในสีมานั้น ถ้าไม่ได้ชำระภิกษุในคามเขตนั้นให้ดี ย่อมเสียไป ถึงแม้ในสีมาที่เหลือ ก็มีนัยเดียวกันนี้

๒. สีมาใหญ่เกินไป

สีมาใด สงฆ์สมมุติเกิน ๓ โยชน์ เกินเพียงปลายเส้นผม สีมานั้นชื่อว่าใหญ่เกินไป

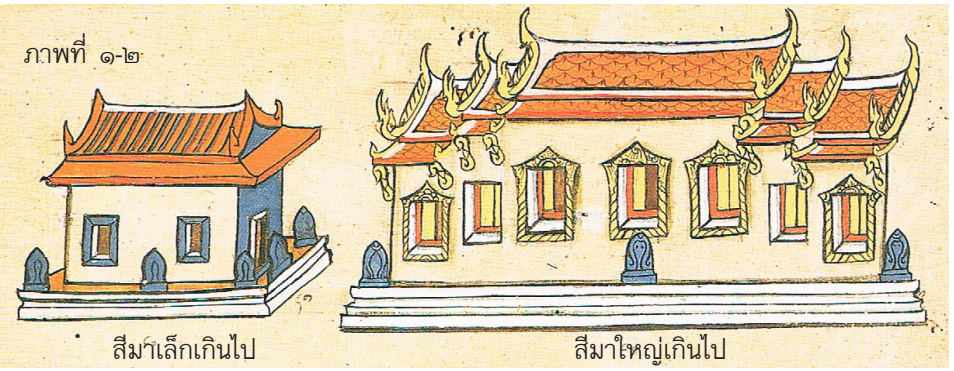

๓. สีมามีนิมิตขาด

สีมามีนิมิต ไม่ทักให้ต่อเชื่อมโยงถึงกัน เรียกว่า สีมามีนิมิตขาด

ภิกษุทักนิมิต ในทิศตะวันออกแล้ว ทักนิมิตในทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือเวียนกันตามลำดับ แล้วกลับมาทักซ้ำนิมิตที่ทักไว้ก่อนในทิศตะวันออกอีก แล้วหยุดจึงจะถูกต้อง ด้วยการทักอย่างนี้ สีมาจัดเป็นเขตมีนิมิตไม่ขาด แต่ถ้า ทักนิมิตเวียนมาโดยลำดับแล้ว ทักนิมิตในทิศเหนือแล้ว หยุดเพียงทิศเหนือนั้นเอง สีมา ชื่อว่ามีนิมิตขาด

อนึ่ง สีมาใดที่สงฆ์สมมุติทักเอาต้นไม้มีเปลือกแข็งมีแก่นอยู่นอกก็ดี (ต้นตาล

และมะพร้าวเป็นต้น ชื่อว่า ไม้มีเปลือกแข็ง) ตอไม้ก็ดี กองดินกองทรายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ซึ่งใช้เป็นนิมิตไม่ได้ ให้เป็นนิมิตอันหนึ่งในระหว่าง สีมานั้น จัดเป็นสีมามีนิมิตขาดอีกประเภทหนึ่งเหมือนกัน

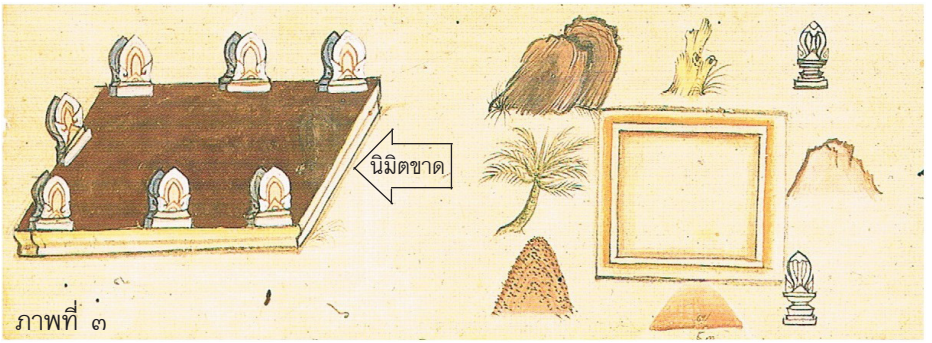

ภาพที่ ๓

๔. สีมามีเงาเป็นนิมิต

สีมาที่สงฆ์เอาเงาอย่างใดอย่างหนึ่งมีเงาภูเขาเป็นต้นใช้เป็นนิมิต ชื่อว่ามีเงาเป็นนิมิต

๕. สีมาไม่มีนิมิต

สีมาที่สงฆ์สมมุติโดยไม่ได้ทักนิมิตเลยแม้แต่ทิศเดียว ชื่อว่าไม่มีนิมิต

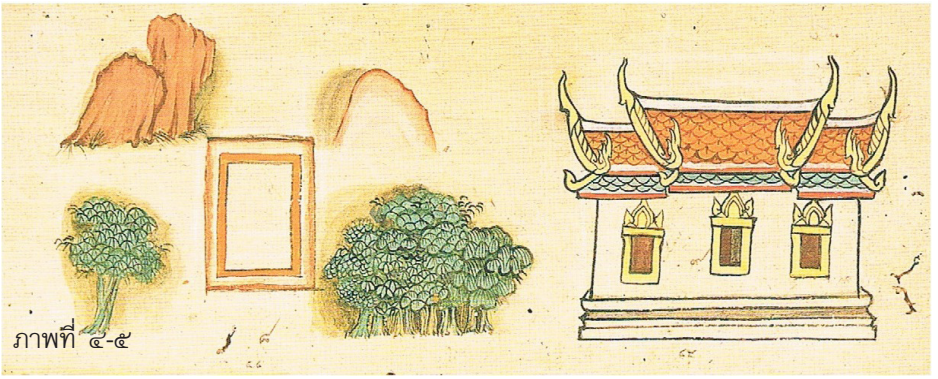
ภาพที่ ๔-๕

๖. สีมาที่สงฆ์สมมุติอยู่นอกเขตนิมิต

ขณะทักนิมิต ภิกษุยืนอยู่ภายในหรือภายนอกก็ตาม ก็ใช้ได้ แต่ขณะสมมุติจะอยู่ภายนอกแห่งนิมิตแล้วสวดสมมุติไม่ได้ ถ้าอยู่ภายนอกสวดสมมุติ ชื่อว่าเป็นสีมา

อันสงฆ์อยู่นอกเขตแล้วสมมุติ

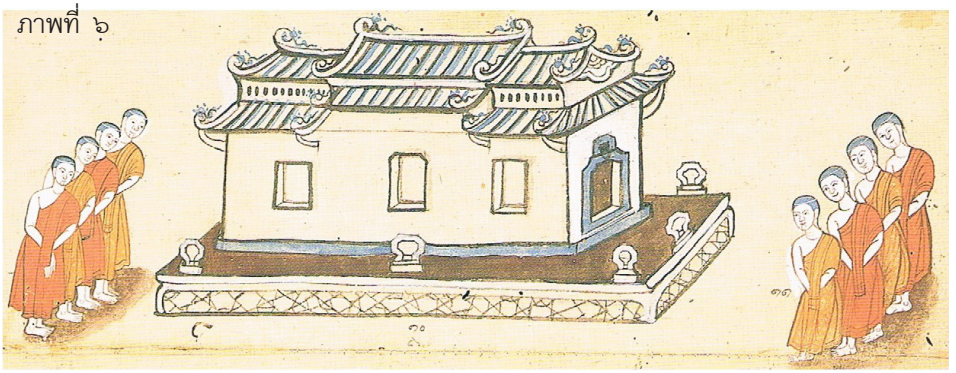

๗-๙. สีมาที่สมมุติ ในแม่น้ำ ทะเล และสระธรรมชาติ

สีมาที่สมมุติในแม่น้ำเป็นต้นเหล่านี้ ถือว่าเป็นสีมาที่สมมุติในแม่น้ำ ในทะเล ในสระธรรมชาติ

ก็สีมานั้น แม้สงฆ์สมมุติแล้วอย่างนั้น ไม่เป็นอันสมมุติเลย เพราะพระบาลีว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำทั้งปวงไม่ใช่สีมา (พัทธสีมา) ทะเลทั้งปวงไม่ใช่สีมา สระธรรมชาติทั้งปวง ไม่ใช่สีมา" หมายความว่า แม่น้ำที่ได้ลักษณะของแม่น้ำอย่างใดอย่างหนึ่ง พวกภิกษุแม้จะทักนิมิตทั้งหลายแล้วสมมุติขึ้นด้วยคิดว่า "พวกเราจะกระทำแม่น้ำนี้ ให้เป็นพัทธสีมา" ดังนี้ ก็ไม่สำเร็จเป็นพัทธสีมาตามความประสงค์ เพราะแม่น้ำเป็นต้นนี้เป็นสีมา(อพัทธสีมา) โดยธรรมชาติของตนอยู่แล้ว สามารถจะกระทำสังฆกรรมได้เหมือนกับพัทธสีมา

๑๐. สีมาที่สมมุติไปคาบเกี่ยวสีมาอื่นที่สมมุติไว้ถูกแล้วด้วยสีมาของตน

สีมาที่สมมุติคาบเกี่ยวสีมาด้วยสีมาคือ ถ้าในทิศตะวันออกแห่งวัดเก่า มีต้นไม้อยู่ ๒ ต้น คือมะม่วงต้นหนึ่ง หว้าต้นหนึ่ง อยู่ใกล้กันมีคาคบเกี่ยวพาดถึงกันและกันในต้นมะม่วงและต้นหว้านั้น ต้นหว้าอยู่ทางทิศตะวันตกของต้นมะม่วง และสีมาของวัดเป็นแดนที่ภิกษุกันเอาต้นหว้าไว้ภายใน กำหนดเอาต้นมะม่วงเป็นนิมิตผูกไว้ ครั้นภายหลัง ภิกษุทั้งหลายจะผูกสีมาในวิหารซึ่งสร้างใหม่ ในทิศตะวันออกแห่งวิหารเก่านั้น จึงกันเอาต้นมะม่วงนั้นไว้ภายใน กำหนดเอาต้นหว้าเป็นนิมิตแล้วผูก สีมากับสีมาย่อม

คาบเกี่ยวกันด้วยอาการอย่างนี้

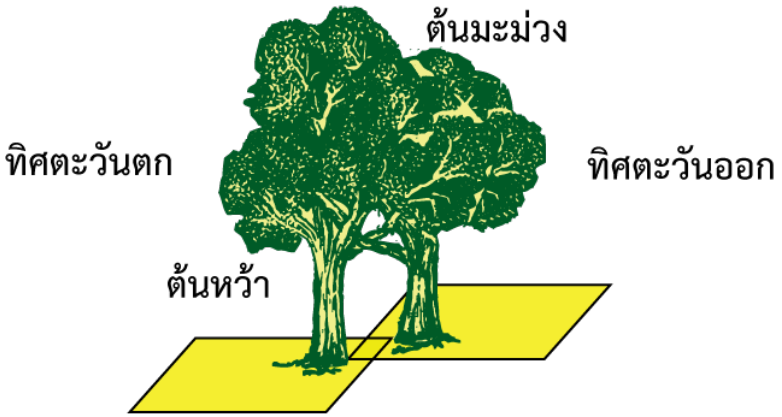

๑๑. สีมาที่สมมุติทับสีมาอื่นด้วยสีมาของตน

สีมาที่ภิกษุสมมุติทับสีมาของภิกษุเหล่าอื่นด้วยสีมาของตน ชื่อว่า สีมาที่สมมุติทับสีมาด้วยสีมา ขยายความว่า ถ้ากันเอาพัทธสีมาของภิกษุเหล่าอื่นทั้งหมดหรือบางส่วน คือ ส่วนหนึ่งซึ่งพวกภิกษุสามารถดำรงอยู่แล้วกระทำกรรมได้ ไว้ภายในแล้วสมมุติสีมาของตน สีมากับสีมาย่อมทับกัน แต่ถ้าในส่วนใด ภิกษุ ๔ รูป ไม่สามารถอยู่ ทำสังฆกรรมได้ สงฆ์ได้กระทำส่วนเช่นนั้นไว้ภายในแล้วผูกไว้ ชื่อว่า ย่อมคาบเกี่ยวสีมากับสีมา

เขตที่ทับกันไม่พอจุภิกษุ ๔ รูปลงมาเท่าถึงปลายเส้นผม ชื่อว่า สีมาคาบเกี่ยวสีมา (สัมเภทสีมา)

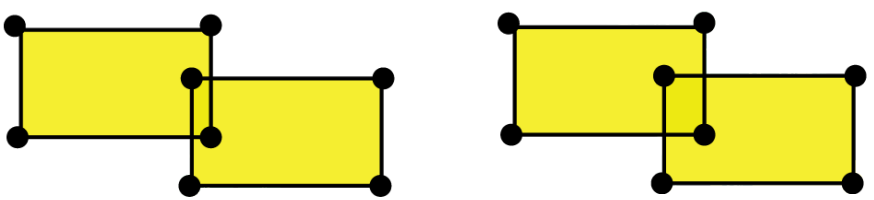

ภาพที่ ๑๐ ไม่พอจุภิกษุได้

เขตที่ทับสีมาด้วยสีมา ตั้งแต่พอจุภิกษุได้ ๔ รูปขึ้นไป จนกระทั่งทับทั้งหมด ชื่อว่า สีมาทับสีมา (อัชโฌตถรสีมา)

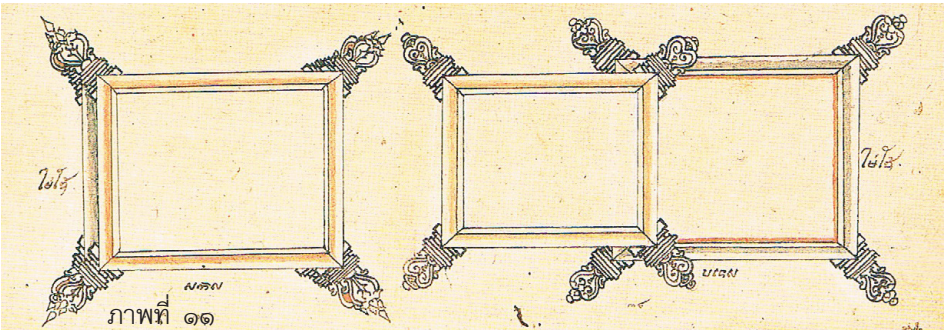

ภาพที่ ๑๑

สีมาที่สมมุติภายหลังไม่สำเร็จ ส่วนสีมาเดิมเท่านั้น ยังคงอยู่ สงฆ์ทำสังฆกรรมในพัทธสีมาที่วิบัติเท่ากับทำสังฆกรรมในคามเขต

หากวัดที่ตั้งอยู่ก่อนยังไม่ได้สมมุติสีมา พึงเว้นอุปจารไว้ ถ้าสมมุติสีมาแล้ว พึงเว้นสีมันตริกไว้ประมาณศอกหนึ่ง หรือคืบหนึ่งหรือสี่นิ้ว ก็ควร อนึ่งแม้ต้นไม้ต้นเดียวเป็นนิมิตของ ๒ สีมา ต้นไม้นี้เมื่อโตขึ้น ก่อให้เกิดการสังกระกันได้ เพราะเหตุนั้นจึงไม่ควรทำ

สีมาทั้ง ๑๑ นี้ ไม่จัดเป็นพัทธสีมา ยังเป็นเท่ากับคามเขตเท่านั้น กรรมที่สงฆ์ทำในสีมาเหล่านี้ ถ้าไม่ได้ชำระภิกษุในคามเขตให้ดี ใช้ไม่ได้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า กรรมย่อมวิบัติโดยสีมา ด้วยอาการ ๑๑ เหล่านี้

สีมาสำเร็จด้วยสมบัติ ๓

๑. นิมิตสมบัติ

บรรดานิมิต ๘ ประการ คือ (๑) ภูเขา (๒) ศิลา (๓) ป่า (๔) ต้นไม้ (๕) หนทาง (๖) จอมปลวก (๗) แม่น้ำ (๘) น้ำ

สีมาที่สงฆ์ทักนิมิตที่เข้าลักษณะซึ่งหาได้ในทิศนั้นๆ อย่างถูกวิธีเป็นต้นว่า **ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ, ปาสาโณ ภนฺเต, เอโส ปพฺพโต นิมิตฺตํ** ดังนี้แล้วสมมุติขึ้น สีมาเช่นนี้ ชื่อว่า ประกอบด้วย**นิมิตสมบัติ**

๒. ปริสสมบัติ

สีมาที่สงฆ์จตุวรรคขึ้นไปประชุมกันสมมุติขึ้น โดยหากมีภิกษุอื่นอยู่ภายใน

คามเขตเดียวกัน ต้องนำเข้ามาสู่หัตถบาส ถ้าไม่มา ก็ขอฉันทะมา นอกจากจะอยู่ในพัทธสีมาของตน อยู่ในสระธรรมชาติ แม่น้ำ ทะเล หรืออยู่นอกคามเขตนั้นไป ไม่ต้องนำเขามาหัตถบาส สีมาเช่นนี้ชื่อว่าประกอบด้วย**ปริสสมบัติ**

๓. กรรมวาจาสมบัติ

สีมาที่ภิกษุผู้ฉลาดสวดสมมุติสีมาด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาอันบริสุทธิ์ อักขระไม่ผิดเพี้ยน ไม่ตกหล่อน ไม่เสียลักษณะสิถิลเป็นธนิตเป็นต้น สีมาเช่นนี้ ชื่อว่าประกอบด้วย**กรรมวาจาสมบัติ**

วิธีทักนิมิต

อันดับแรก พระวินัยธรพึงทักว่า "**ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ในทิศตะวันออก อะไรเป็นนิมิต" เมื่อผู้ใดผู้หนึ่ง จะเป็นภิกษุก็ดี สามเณรก็ดี หรือคฤหัสถ์ก็ดี ตอบว่า "**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า" พระวินัยธรพึงระบุซ้ำอีกครั้งว่า "**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต" พึงกำหนดนิมิต อย่างนี้

แต่กำหนดอย่างนี้ใช้ไม่ได้คือ "**เอตํ ปาสาณํ นิมิตฺตํ กโรม** พวกเรา **จะ**ทำศิลานั่นเป็นนิมิต", "**เอตํ ปาสาณํ นิมิตฺตํ กริสฺสาม** พวกเรา**จัก**ทำ ศิลานั่นเป็นนิมิต", "**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ กโต** ศิลานั่นทำเป็นนิมิต**แล้ว**", "**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ โหตุ** ศิลานั่น **จง**เป็นนิมิต", "**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ โหติ** ศิลานั่นเป็นนิมิต**อยู่**" "**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ ภวิสฺสติ** ศิลานั่น**จัก**เป็นนิมิต", แม้ในนิมิตมีต้นไม้เป็นต้น ก็มีนัยนี้เช่นเดียวกัน

ในทิศอื่นๆ ก็พึงทักไปโดยลำดับอย่างนี้ว่า

ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ	ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ อะไรเป็นนิมิต
ทกฺขิณาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ	ในทิศใต้ อะไรเป็นนิมิต
ทกฺขิณาย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ	ในทิศตะวันตกเฉียงใต้ อะไรเป็นนิมิต
ปจฺฉิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ	ในทิศตะวันตก อะไรเป็นนิมิต
ปจฺฉิมาย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ	ในทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อะไรเป็นนิมิต
อุตฺตราย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ	ในทิศเหนือ อะไรเป็นนิมิต
อุตฺตราย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ	ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อะไรเป็นนิมิต

เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งตอบว่า "**รุกฺโข** ต้นไม้ เจ้าข้า" พระวินัยธรพึงระบุซ้ำว่า "**เอโส รุกฺโข นิมิตฺตํ** ต้นไม้นั่น เป็นนิมิต" แล้วอย่าหยุดในทิศนี้ พึงทักซ้ำในทิศแรกอีกว่า "**ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ในทิศตะวันออก อะไรเป็นนิมิต" เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งตอบว่า "**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า" พึงระบุซ้ำว่า "**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต" เมื่อกำหนดนิมิตที่ได้กำหนดไว้ทีแรกอย่างนี้แล้ว จึงค่อยหยุด

จริงอยู่ ด้วยการกำหนดอย่างนี้นิมิตกับนิมิต จึงจะชื่อว่าเชื่อมโยงถึงกัน ครั้นกำหนดนิมิตอย่างนี้แล้ว ลำดับนั้นพึงสมมุติสีมาด้วยกรรมวาจาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เป็นลำดับไป ในที่สุดแห่งกรรมวาจา พื้นที่ภายในนิมิตทั้งหลายเป็นสีมา นิมิตทั้งหลายอยู่นอกสีมา

การกำหนดนิมิต จะกำหนดรอบเดียวหรือ ๓ รอบ ยืนอยู่ที่เดียว หรือจะเดินเวียนไปสู่ที่นิมิตนั้นๆ ควรทุกอย่าง

สรุปลำดับการทักนิมิต

พระวินัยธรถาม	สามเณร-คนวัดตอบ	พระวินัยธรระบุซ้ำอีก
๑. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศตะวันออก อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต
๒. **ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศตะวันออกเฉียงใต้ อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต
๓. **ทกฺขิณาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศใต้ อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต
๔. **ทกฺขิณาย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศตะวันตกเฉียงใต้ อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต
๕. **ปจฺฉิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศตะวันตก อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต
๖. **ปจฺฉิมาย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต

๗. **อุตฺตราย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศเหนือ อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต
๘. **อุตฺตราย อนุทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต
๙. **ปุรตฺถิมาย ทิสาย กึ นิมิตฺตํ** ทิศตะวันออก อะไรเป็นนิมิต?	**ปาสาโณ ภนฺเต** ศิลา เจ้าข้า	**เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** ศิลานั่น เป็นนิมิต

หมายเหตุ ถ้าเป็นนิมิตอื่นๆ ก็ให้เปลี่ยนชื่อไปตามนิมิตนั้นๆ

ขยายความเรื่องนิมิต ๘ อย่าง

๑.	**ปพฺพโต**	ภูเขา	๒.	**ปาสาโณ**	ศิลา
๓.	**วนํ**	ป่า	๔.	**รุกฺโข**	ต้นไม้
๕.	**มคฺโค**	ทาง	๖.	**วมฺมิโก**	จอมปลวก
๗.	**นที**	แม่น้ำ	๘.	**อุทกํ**	น้ำ

๑.ปัพพตนิมิต (ภูเขา)

ภูเขามี ๓ ชนิด คือ **ภูเขาดินล้วน ภูเขาศิลาล้วน และภูเขาศิลาปนดิน**

ภูเขานั้นเกิดเองใช้ได้ทั้ง ๓ ชนิด และภูเขาทั้ง ๓ ชนิดนั้น ตั้งแต่พื้นแผ่นดินเท่าตัวช้างขึ้นไป แม้ใหญ่เท่าภูเขาสิเนรุก็ควร แต่กองทรายแม้จะเกิดเองก็ใช้ไม่ได้แม้จะกองใหญ่เท่าช้างถึงภูเขาสิเนรุ ก็ตาม ถ้ามีภูเขา ๔ เทือก ใน ๔ ทิศ หรือมี ๓ เทือกใน ๓ ทิศ แม้จะสมมุติสีมาด้วยปัพพตนิมิตนั้นทั้ง ๔ หรือ ๓ ทิศก็ควร แต่จะสมมุติสีมาด้วยนิมิตเพียง ๒ หรือ ๑ ไม่ควร แม้ในนิมิตอีก ๗ ประการมีปาสาณนิมิตเป็นต้น ก็มีนัยเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น เมื่อจะทำภูเขาให้เป็นนิมิต ควรถามว่าติดพืดเป็นอันเดียวกันหรือไม่ ถ้าติดพืดเป็นอันเดียวกัน ไม่ควรใช้ ด้วยว่า แม้กำหนดภูเขานั้นเป็นนิมิต ๔ ทิศ หรือทั้ง ๘ ทิศ ย่อมเป็นอันกำหนดแล้วเพียงนิมิตเดียวเท่านั้น เพราะเหตุนั้น ภูเขาที่ตั้งโอบรอบวัดที่อยู่โดยสัณฐานดังกงจักรอย่างนั้น ควรกำหนดในทิศเดียว ในทิศอื่นๆ ควรกั้นภูเขานั้นไว้ภายนอก กำหนดนิมิตชนิดอื่นด้านในแต่ภูเขานั้นเข้ามา

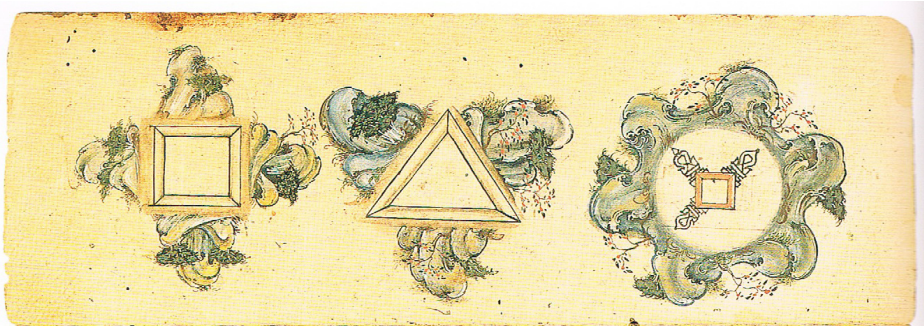

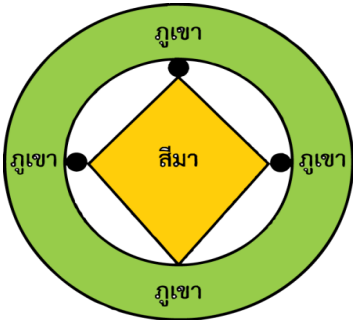

หากว่า ประสงค์จะทำภูเขาเสี้ยวหนึ่งหรือกึ่งหนึ่งไว้ภายในสีมาอย่ากำหนดภูเขาเป็นนิมิต ประสงค์จะกั้นส่วนเท่าใดไว้ภายใน พึงกำหนดต้นไม้หรือจอมปลวกเป็นต้นชนิดใดชนิดหนึ่งที่เกิดอยู่บนภูเขาเลยส่วนเท่า นั้นไปเป็นนิมิต

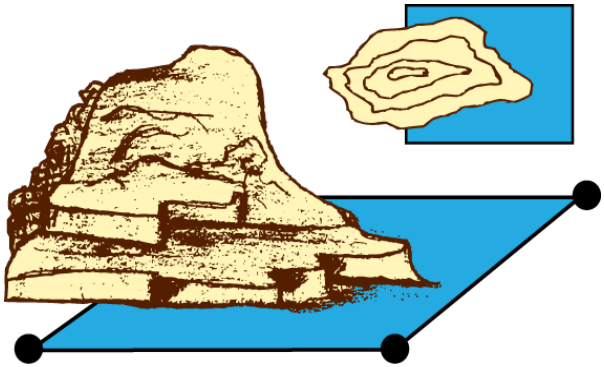

หากประสงค์จะกันเอาภูเขาทั้งหมด ประมาณ ๑ โยชน์ หรือ ๒ โยชน์ไว้ภายใน พึงกำหนดต้นไม้ หรือจอมปลวกเป็นต้น ซึ่งเกิด ณ ภาคพื้นด้านนอกภูเขาเป็นนิมิต

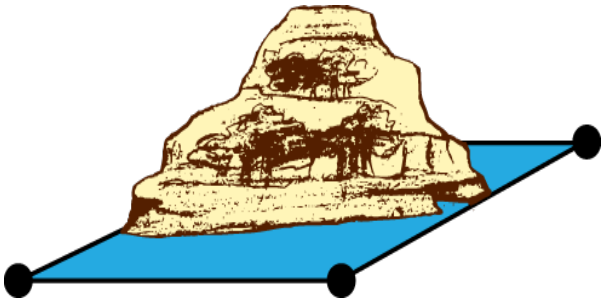

๒.ปาสาณนิมิต (ก้อนหิน)

ปาสาณนิมิตนั้น คือการกำหนดเอาก้อนศิลาเป็นเขตแห่งสีมา แม้ก้อนเหล็กก็นับว่าศิลาได้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ศิลาชนิดใดชนิดหนึ่ง ก็ควร แต่เมื่อว่าโดยขนาดขนาดเท่าช้างนับเป็นภูเขา เพราะฉะนั้น ศิลาขนาดเท่าช้างนั้นจึงไม่ควร ส่วนศิลาขนาดเท่าโคเขื่อง หรือกระบื่อเขื่องๆใช้ได้ โดยกำหนดอย่างต่ำ ขนาดเท่าก้อนน้ำอ้อยหนัก ๓๒ ปละ ก็ใช้ได้ (หมายเอาขนาดคือก้อนน้ำอ้อยหนัก ๓๒ ปละ โตเท่าใดก็ให้เอาก้อนหินโตเท่านั้น) เล็กกว่านั้นหรือก้อนอิฐขนาดใหญ่ ก็ใช้ไม่ได้ ไม่จำต้องกล่าวถึงกองดินกองทราย

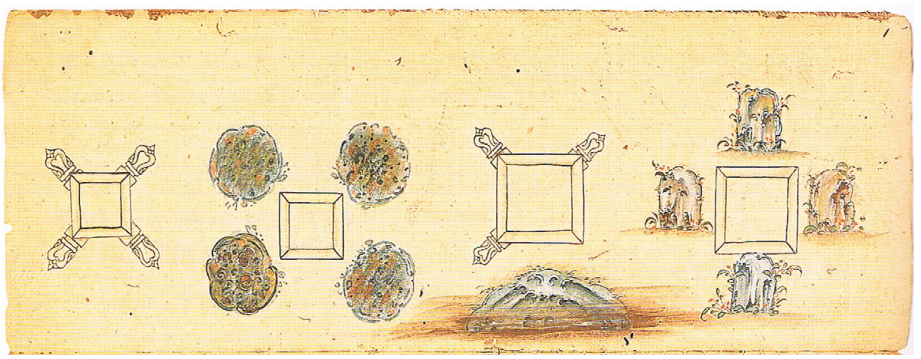

ศิลาดาดซึ่งราบเสมอพื้นดิน คล้ายวงลานก็ดี ศิลาดาดตั้งพ้นพื้นดินคล้ายตอก็ดีบรรดามี ศิลาแม้นั้น ถ้าได้ขนาด ก็ใช้ได้

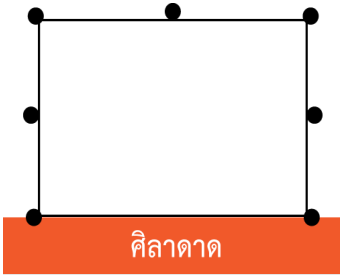

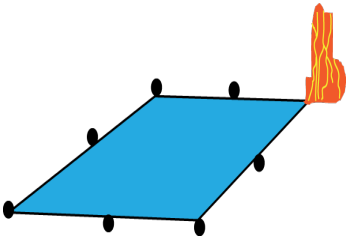

ศิลาดาดแม้ใหญ่เกินไป นับว่าเป็นศิลาด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าประสงค์จะกันประเทศอันหนึ่งแต่ศิลาขนาดใหญ่ไว้ภายในสีมา อย่ากำหนดศิลานั้นเป็นนิมิต พึงกำหนดศิลาอื่นซึ่งอยู่เหนือศิลานั้น

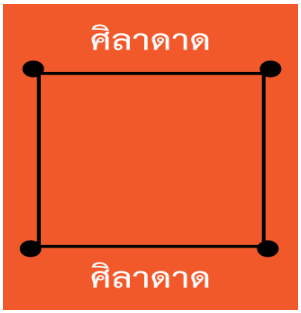

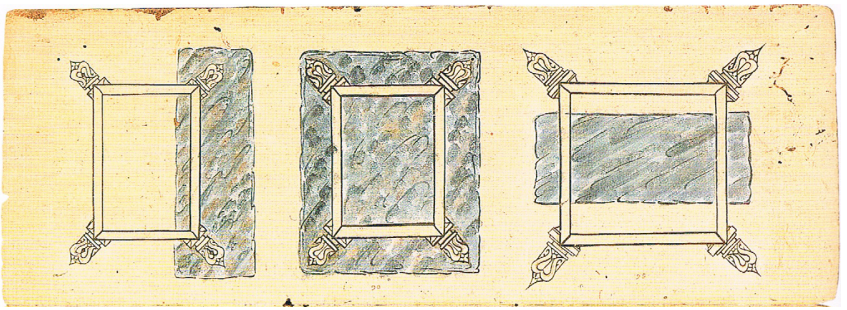

หากสร้างวัดที่อยู่บนศิลาดาด หรือศิลาดาดยื่นไปในท่ามกลางวัดที่อยู่ ศิลาดาดเห็นปานนี้ ใช้ไม่ได้ เพราะถ้ากำหนดศิลาดาดนั้นเป็นนิมิตวัดที่อยู่ย่อมอยู่บนนิมิต และธรรมดานิมิตต้องอยู่ด้านนอกของสีมา

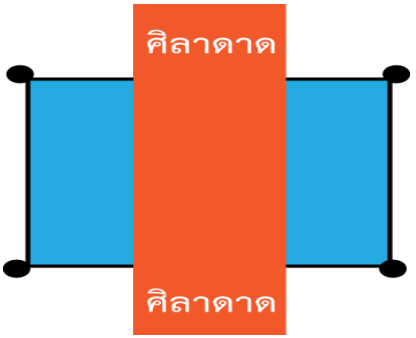

แม้วัดที่อยู่ก็ถึงภายนอกสีมา ศิลาดาดตั้งโอบรอบวัดที่อยู่ ควรกำหนดเป็นนิมิตในทิศเดียวอย่ากำหนดในทิศอื่น

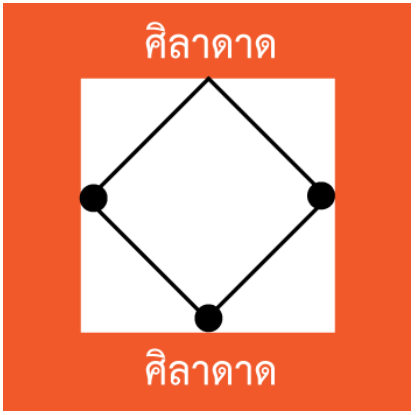

๓.วนนิมิต (ป่าไม้)

ดงหญ้า หรือป่าไม้มีตาลและมะพร้าวเป็นต้นที่มีแก่นอยู่นอก (เปลือกแข็ง) ใช้ไม่ได้ แต่หมู่ไม้มีแก่นข้างในเป็นต้นว่าไม้สากะ หรือไม้สาละหรือหมู่ไม้เป็นไม้มีแก่นก็ใช้ได้ ก็ป่าไม้นั้นแล โดยกำหนดอย่างต่ำแม้เพียง ๔ ๕ ต้น ก็ใช้ได้ หย่อนกว่านั้น ใช้ไม่ได้ มากกว่านั้นแม้ตั้ง ๑๐๐ โยชน์ ก็ใช้ได้ ถ้าวัดที่อยู่กลางป่า ไม่ควรกำหนดป่าเป็นนิมิต

แม้ประสงค์จะกันเอาป่าส่วนหนึ่งไว้ภายในสีมา อย่ากำหนดป่าเป็นนิมิต พึงกำหนดต้นไม้หรือศิลาเป็นต้นในป่านั้น เป็นนิมิต ป่าที่ตั้งรอบวัดที่อยู่ พึงกำหนดเป็นนิมิตในทิศเดียว กำหนดในทิศอื่นอีกไม่ได้

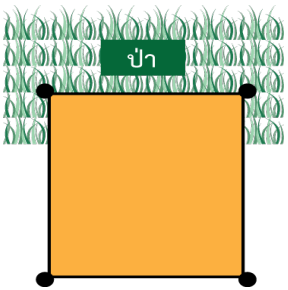

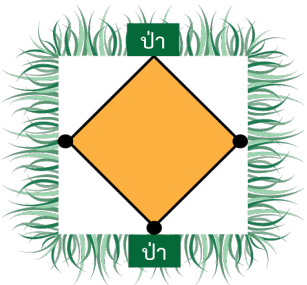

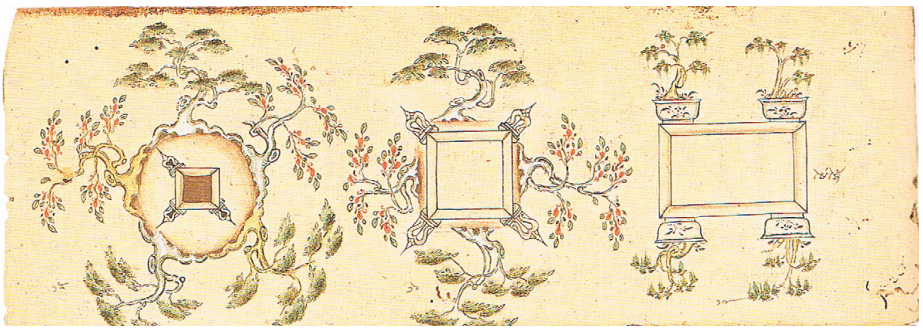

๔. รุกขนิมิต (ต้นไม้)

ต้นไม้ที่มีแก่นอยู่นอก (มีเปลือกแข็ง) เช่น ต้นตาล ต้นมะพร้าว เป็นต้น ใช้ไม่ได้ ต้นไม้มีแก่นข้างใน ยังเป็นอยู่ โดยที่สุดสูงเพียง ๘ นิ้ว วัดโดยรอบแม้ลำต้นเท่าด้ามเหล็กจาร ก็ใช้ได้ เล็กกว่านั้น ใช้ไม่ได้ โตกว่านั้นขึ้นไป แม้เท่าต้นไทรที่ขึ้นแผ่ไปตั้ง ๑๒ โยชน์ ก็ควร ต้นไม้ที่เขาเพาะไว้ให้งอกงามในภาชนะทั้งหลายมีกระบอกและกระถางเป็นต้น ถึงได้ขนาด ก็ใช้ไม่ได้ แต่จะเอาออกจากกระบอกและกระถางเป็นต้นนั้นปลูกลงในพื้นดิน แม้ในขณะนั้น แล้วทำซุ้มรดน้ำกำหนดเป็นนิมิต ควรอยู่ การแตกรากและกิ่งใหม่ ไม่เป็นประมาณ แต่การแตกรากและกิ่งนั้น ย่อมเหมาะสำหรับต้นไม้ที่เขาตัดลำต้นเพาะ หมายความว่าต้นไม้ที่เขาตัดลำต้นเพาะต้องให้ออกรากและกิ่งก่อน พระวินัยธรเมื่อกำหนดนิมิตจะระบุว่า ต้นไม้ หรือต้นสากะ หรือว่าต้นสาละ ดังนี้ ก็ใช้ได้ แต่กำหนดต้นไม้ที่เนื่องเป็นต้นเดียวกัน เช่นต้นไทรที่ขึ้นงามไพศาลเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้ว จะกำหนดในทิศอื่นอีก ไม่ควร

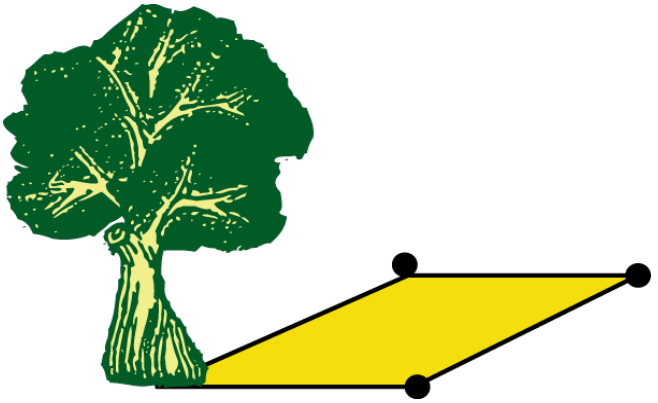

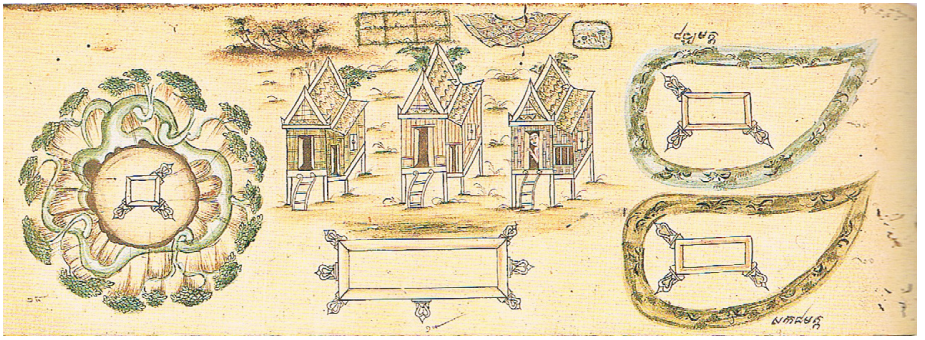

๕. มัคคานิมิต (ทาง)

ทางทั้งหลาย มีทางป่า ทางนา ทางแม่น้ำ ทางเหมือง เป็นต้น ใช้ไม่ได้ ทางเดินเท้า หรือทางเกวียน ซึ่งผ่านไป ๒-๓ ระยะบ้าน จึงใช้ได้ ส่วนทางเดินเท้าใด แยกจากทางเกวียนแล้ว บรรจบกับทางเกวียนนั้นเองอีกก็ดี ทางเดินเท้าและทางเกวียนเหล่าใดใช้ไม่ได้ก็ดี ทางเหล่านั้น ใช้ไม่ได้ ทางทั้งหลายที่พ่อค้าเดินเท้าและพ่อค้าเกวียน ยังใช้เดินอยู่จึงใช้ได้ ถ้าทางสองแพร่งแยกจากกันไปแล้ว ภายหลังบรรจบเป็นทางเดียวกัน เช่น ทูบเกวียนไซร้ทางนั้นพึงกำหนดตรงที่แยกเป็นสองแพร่ง หรือบรรจบเป็นนิมิตครั้งเดียวแล้ว อย่ากำหนดอีก เพราะนิมิตนั้นเป็นนิมิตเนื่องเป็นอันเดียวกัน

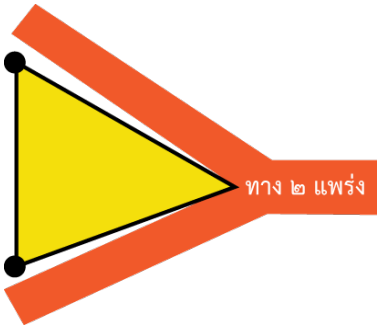

ถ้าทางสี่แพร่งล้อมรอบวัดอยู่แล้วแยกในทิศทั้งสี่ กำหนดทางหนึ่งตรงท่ามกลางแล้ว จะกำหนดอีกทางหนึ่ง ไม่ควร เพราะนิมิตนั้น เป็นนิมิตเนื่องเป็นอันเดียวกัน

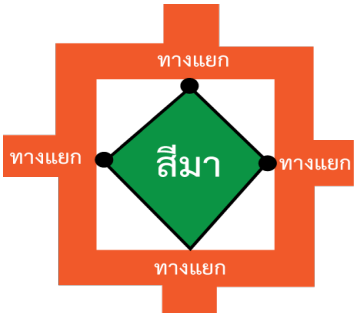

แต่จะกำหนดทางที่ผ่านทแยงมุมไปเป็นนิมิตในด้านอื่น ควรอยู่ ส่วนทางที่ลัดผ่ากลางวัดไป ไม่ควรกำหนดเป็นนิมิต เพราะเมื่อกำหนดแล้ววัดจะอยู่บนนิมิต

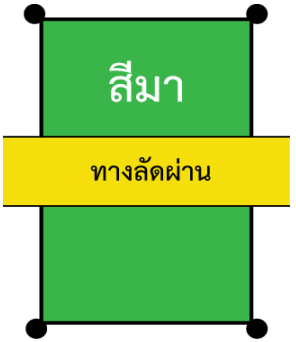

ถ้าภิกษุทั้งหลายจะทำทางล้อด้านในแห่งทางเกวียนเป็นนิมิต ทางย่อมอยู่ภายนอกสีมา

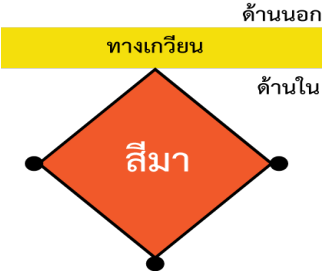

ถ้าจะทำทางล้อด้านนอกเป็นนิมิต ทางล้อด้านนอกย่อมอยู่ภายนอกสีมา ทางที่เหลือนับเข้าภายในสีมา

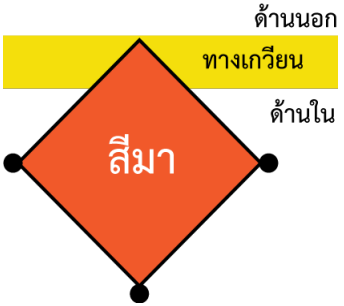

อันพระวินัยธรผู้จะกำหนดทางเป็นนิมิต ควรกำหนดเป็นชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งในชื่อว่า มคฺโค ปนฺโถ ปชฺโช เป็นต้น ทางที่ไปโดยรอบวัดที่อยู่ โดยสัณฐานดังคู กำหนดเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้ว จะกำหนดในทิศอื่นอีกไม่ควร

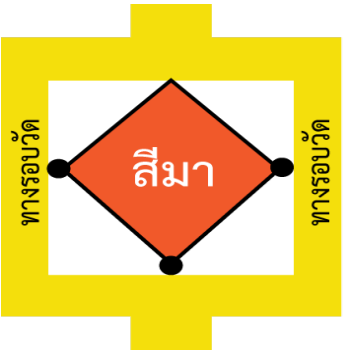

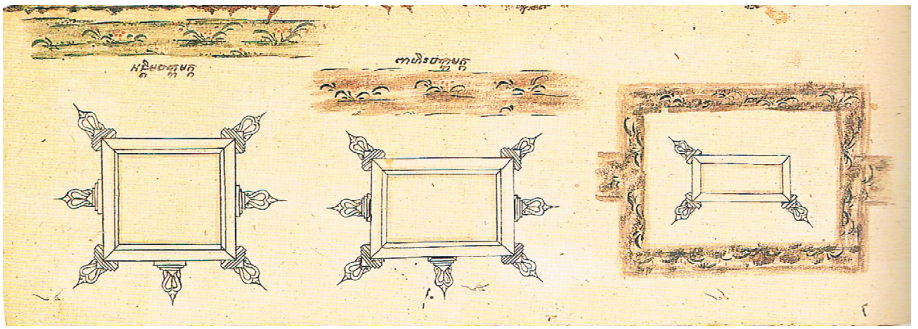

๖. วัมมิกนิมิต (จอมปลวก)

จอมปลวกโดยกำหนดอย่างเล็กที่สุด แม้เกิดในวันนั้น สูง ๘ นิ้ว ขนาดเท่าเขาโค ก็ใช้ได้ เล็กว่านั้น ใช้ไม่ได้ เขื่องกว่านั้นขึ้นไปเท่าภูเขาหิมพานต์ ก็ใช้ได้

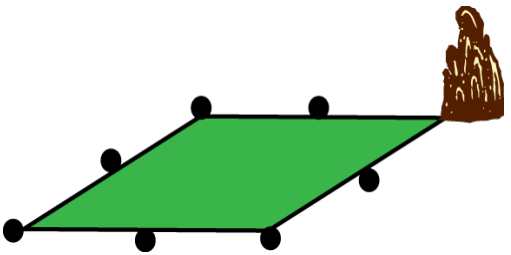

แต่จะกำหนดจอมปลวกที่ติดกันเป็นพืดเดียวตั้งล้อมรอบวัดอยู่ เป็นนิมิตในทิศหนึ่ง จะกำหนดในทิศอื่นอีก ไม่ควร

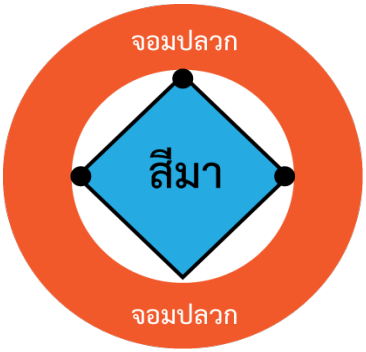

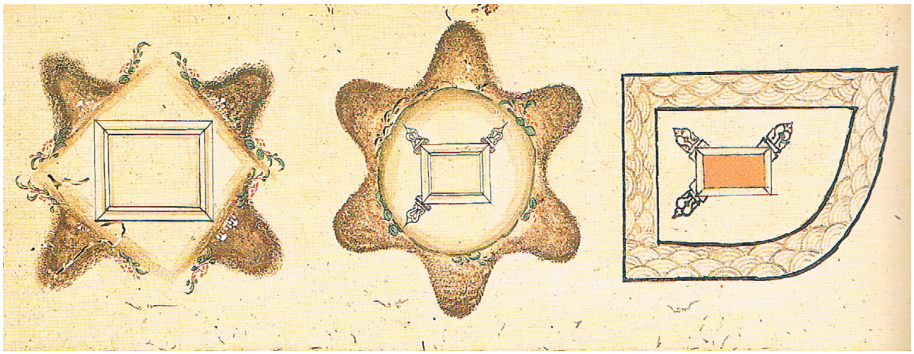

๗. นทีนิมิต (แม่น้ำ)

สมัยพระราชาผู้ทรงธรรม มีฝนตกต่อเนื่องกันอย่างนี้คือ ทุกกึ่งเดือน ทุกๆ ๑๐ วัน ทุกๆ ๕ วัน พอฝนหายแล้ว กระแสแห่งแม่น้ำใด ขาดแห้ง แม่น้ำนี้ ไม่นับเป็นแม่น้ำ แต่ในคราวฝนเช่นนี้ กระแสแห่งแม่น้ำใดไหลไม่ขาด ตลอดฤดูฝน ๔ เดือน ลึกพอจะเปียกผ้าสบงของภิกษุณี ผู้นุ่งห่มได้ปริมณฑล ๓ เดินข้ามในที่ใดที่หนึ่ง ตรงท่าน้ำก็ดี ไม่ใช่ท่าน้ำก็ดี ริมผ้าสบงเปียกน้ำประมาณองคุลีในที่น้ำลึก แม่น้ำอย่างนี้จึงนับเข้านทีนิมิตได้ ในการไปสู่ฝั่งของนางภิกษุณีก็ดี (นทีปารคมนสิกขาบท-สิกขาบทที่เกี่ยวกับการข้ามแม่น้ำของนางภิกษุณี) ในการทำสังฆกรรมมีอุโบสถเป็นต้นในเขตอุทกุกเขปสีมาก็ดี ในการสมมุตินทีปารสีมาก็ดี ประสงค์เอาแม่น้ำชนิดนี้แล

ส่วนแม่น้ำใด โอบรอบวัดที่อยู่ โดยสัณฐานดังทูบเกวียนก็ดีโดยสัณฐานดังคูก็ดี คล้ายทางก็ดี กำหนดแม่น้ำนั้นเป็นนิมิตในทิศหนึ่งแล้ว จะกำหนดในทิศอื่นอีก ไม่ควร แม้ในแม่น้ำ ๔ สาย ซึ่งผ่านตัดกันและกันไปใน ๔ ทิศแห่งวัดที่อยู่ ก็มีนัยเหมือนกัน

แต่จะกำหนดแม่น้ำทั้ง ๔ สาย ซึ่งไม่เชื่อมต่อกันเป็นนิมิต ใช้ได้

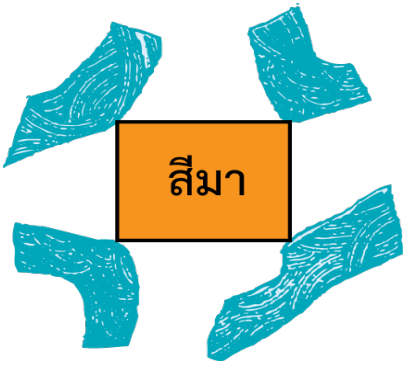

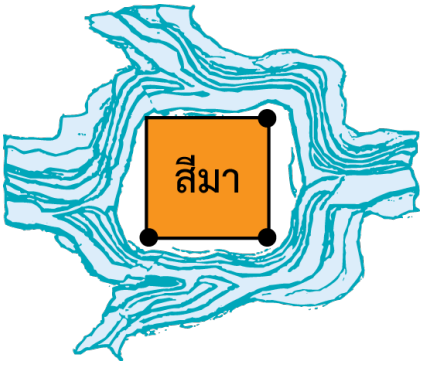

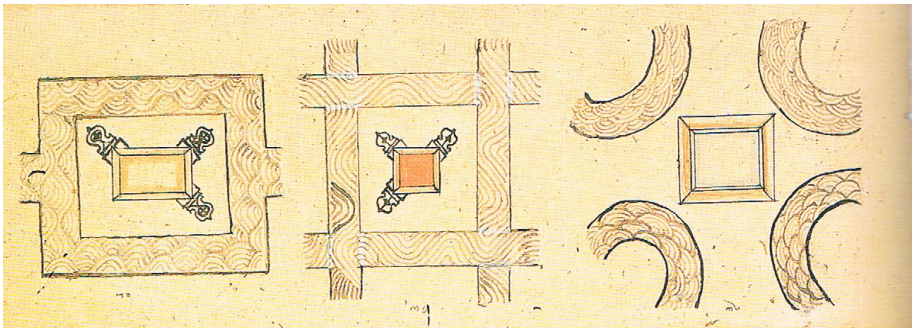

ถ้าชาวบ้านปักหลักเรียงกันเหมือนทำรั้วกั้นกระแสน้ำด้วยเถาวัลย์หรือใบไม้เป็นต้น และน้ำก็ล้นท่วมทำนบไหลไปได้ จะทำให้เป็นนิมิตควรอยู่

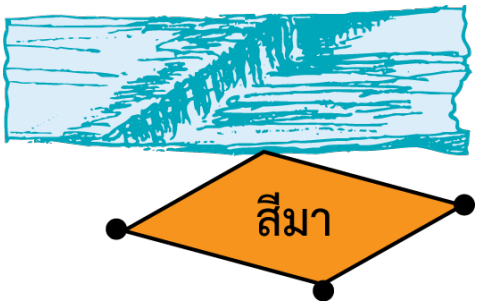

เมื่อเขาก่อทำนบไม่ให้น้ำไหล แม่น้ำที่ไม่ไหล ไม่ควรทำให้เป็นนทีนิมิต ในที่ซึ่งน้ำไหลทำให้เป็นนิมิตในที่ซึ่งน้ำไม่ไหลทำให้เป็นอุทกนิมิตควรอยู่

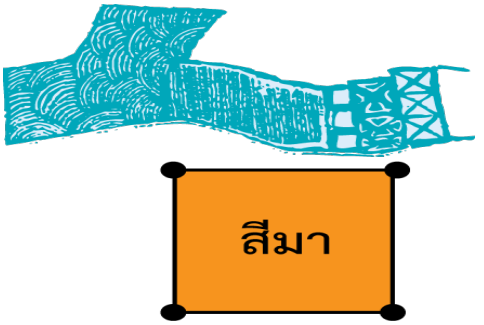

แต่แม่น้ำที่ไม่ไหล เพราะขาดน้ำในคราวฝนแล้ง ในฤดูร้อนหรือในฤดูหนาว ใช้ได้ ยังใช้เป็นนทีนิมิตได้

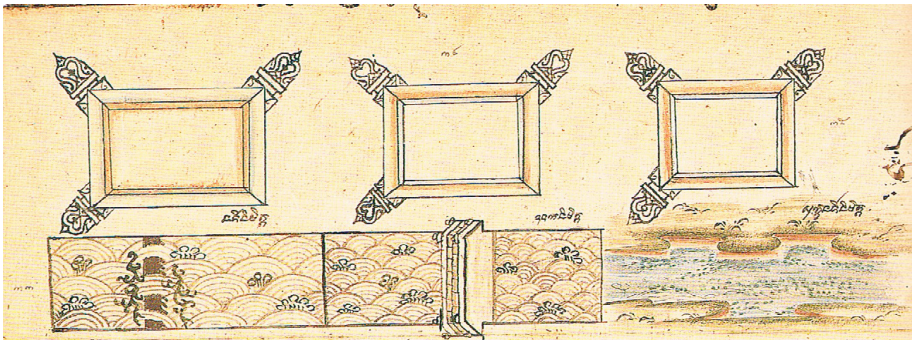

ชนทั้งหลายชักลำรางไขน้ำ มาแต่แม่น้ำใหญ่ ลำรางนั้นเป็นเช่นกับแม่น้ำเขินไหลอยู่เป็นนิจให้สำเร็จข้าวกล้า ๓ คราว ถึงน้ำไหลไปได้ก็จริง แต่ก็ไม่ควรทำเป็นนิมิต ส่วนลำรางอันใดในชั้นเดิม แม้เขาขุดชักมาจากแม่น้ำใหญ่ ในเวลาต่อมาเซาะพังกลายเป็นแม่น้ำ ไหลไปได้เองตามทางที่เขาขุดชักมานั่นแหละ ต่อๆ มาก็เกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์น้ำมีจระเข้เป็นต้น เป็นแม่น้ำที่จะพึงสัญจรไปด้วยเรือเป็นต้น จะทำลำรางนั้นที่กลายเป็นแม่น้ำแล้ว ให้เป็นนิมิตควรอยู่

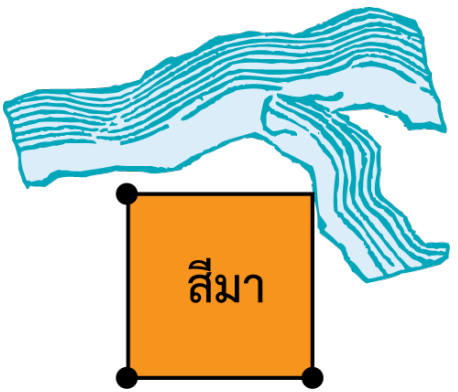

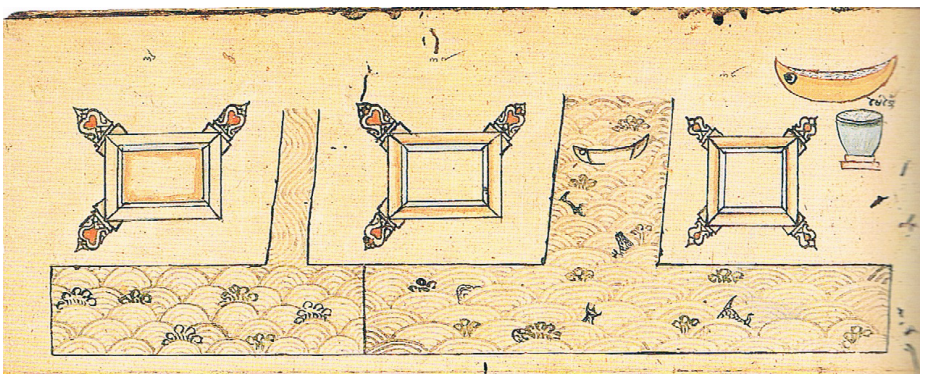

๘. อุทกนิมิต (น้ำ)

ในที่ซึ่งไม่มีน้ำ จะตักน้ำใส่ให้เต็มในเรือก็ได้ ในหม้อก็ดี ในภาชนะมีอ่างเป็นต้นก็ดี แล้วกำหนดให้เป็นอุทกนิมิตไม่ควร น้ำที่ถึงแผ่นดินเท่านั้น จึงใช้ได้ ก็น้ำถึงแผ่นดินนั้นแลเป็นน้ำไม่ไหลขังอยู่ในที่ทั้งหลายมีบ่อ สระเกิดเองและทะเลสาบเป็นต้น (ใช้ได้) ส่วนน้ำในแม่น้ำลึกและคลองไขน้ำเป็นต้นซึ่งไหล ใช้ไม่ได้ (ใช้เป็นอุทกนิมิตไม่ได้ แต่เป็นนทีนิมิตได้) บางอาจารย์มีความเห็นว่า น้ำที่ต้องโพงขึ้น ในชลาลัยทั้งหลายมีบ่อเป็นต้น ซึ่งลึก ไม่ควรทำเป็นนิมิต คำนั้นท่านกล่าวไว้ไม่ชอบ เป็นแต่เพียงความเห็นส่วนตัวเท่านั้น

น้ำที่ขังอยู่ โดยที่สุด แม้ในแอ่งที่สุกรขุดไว้ก็ดี ในหลุมสำหรับเล่นของเด็กชาวบ้านก็ดี น้ำที่เขาขุดหลุมในแผ่นดินแล้วเอาหม้อตักมาใส่ให้เต็มในขณะนั้นก็ดี ถ้าขังอยู่จนถึงสวดกรรมวาจาจบได้ จะน้อยหรือมากก็ตามที ย่อมใช้เป็นนิมิตได้

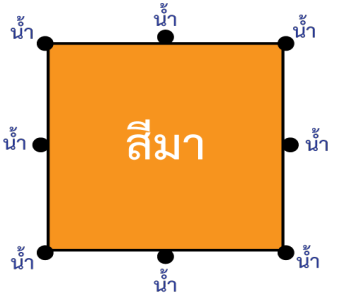

อนึ่ง ควรทำกองศิลาหรือกองทรายเป็นต้น (เป็นสัญลักษณ์ไว้) ภิกษุจะทำเองหรือใช้ผู้อื่นให้ทำกองศิลาเป็นต้นนั้น ควรทั้งนั้น แต่ในลาภสีมานั้นไม่ควรทำ สมานสังวาสสีมา ไม่ทำความเบียดเบียนใครๆ ให้สำเร็จเฉพาะวินัยกรรมของพวกภิกษุอย่างเดียว เพราะฉะนั้นในสมานสังวาสสีมาจึงควรทำเอง หรือให้ผู้อื่นทำกองศิลาเป็นต้นก็ได้

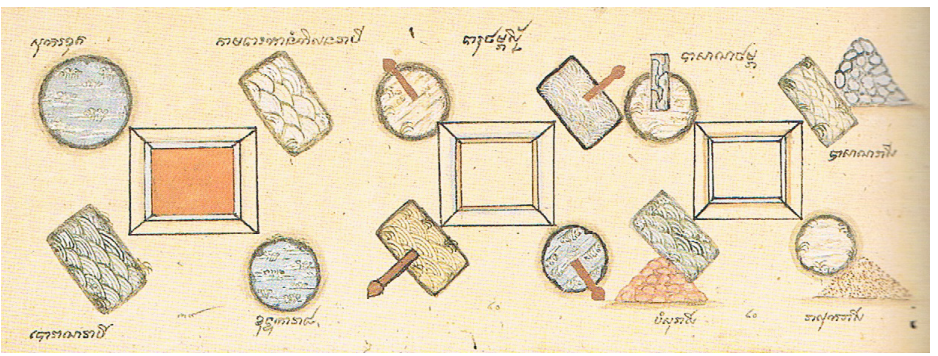

วิธีผูกสีมา

จะสมมุติสีมา ด้วยนิมิต ๘ อย่าง ไม่คละก็ดี คละสลับกันก็ดี (มีประเภทอย่างเดียว หรือหลายประเภท) ใช้ได้ทั้งนั้น

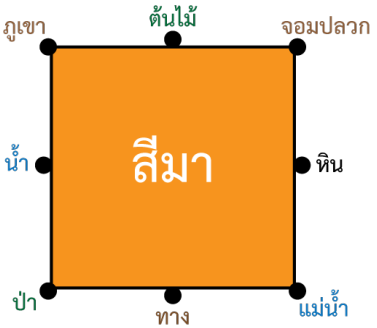

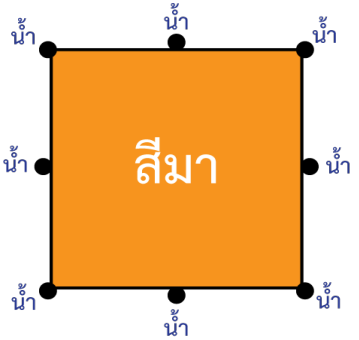

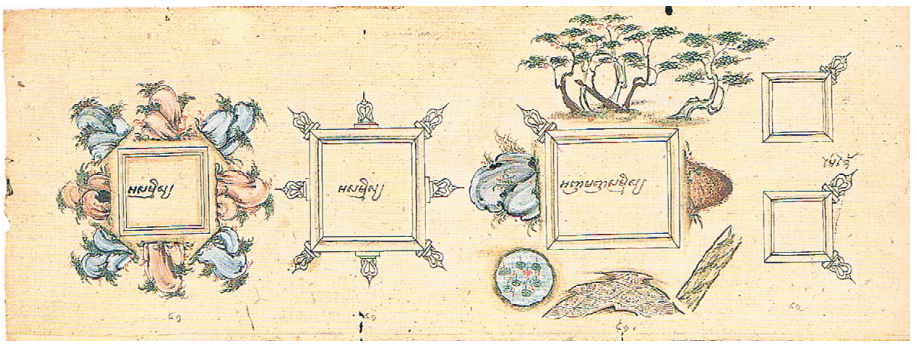

สีมานั้น ที่สมมุติผูกด้วยนิมิตเดียวหรือสองนิมิต ไม่เป็นอันผูก เพราะภายในนิมิตไม่มีพื้นที่สีมาที่ผูกด้วยนิมิตตามที่กล่าวแล้ว ตั้งแต่สามขึ้นไปจนถึงร้อยนิมิต จึงเป็นอันผูก สีมานั้น ที่ผูกด้วยนิมิตสาม มีสัณฐานดังกระจับ ที่ผูกด้วยนิมิตสี่ เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสบ้าง มีสัณฐานดังกระจับ พระจันทร์ครึ่งดวงและตะโพนเป็นต้นบ้าง ที่ผูกด้วยนิมิตมากกว่านั้น มีสัณฐานต่างๆ กันบ้าง

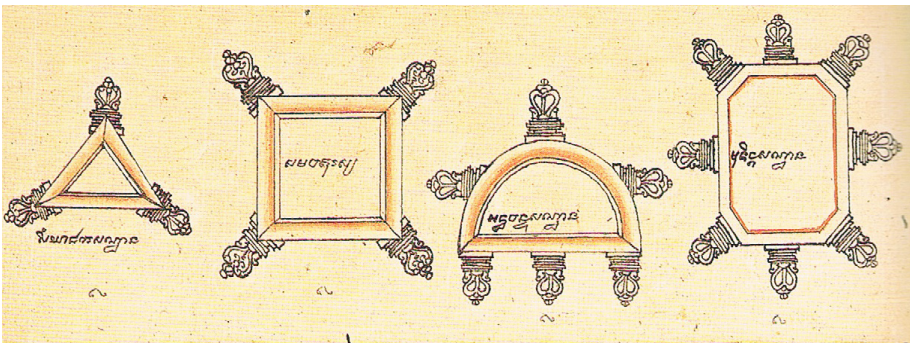

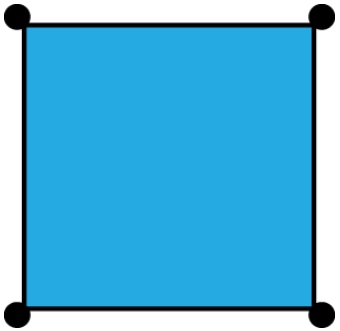

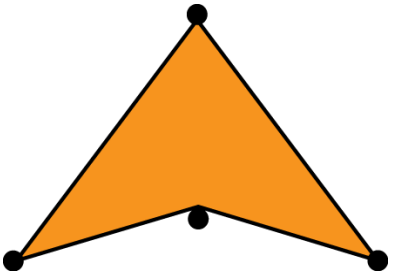

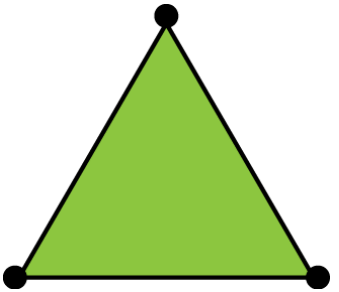

ก่อนจะผูกสีมานั้น ให้ถามถึงเขตกำหนดสีมาของแต่ละวัดที่อยู่ใกล้กัน ในคามเขตเดียวกัน เว้นสีมันตริก (เขตกั้นระหว่างสีมากับสีมา)แห่งสีมาของวัดที่ผูกสีมาแล้ว เว้นอุปจารคือคือโอกาสไว้เพื่อสีมาของวัดที่จะผูกสีมาภายหลัง จนแน่ใจว่าไม่มีพระสัญจรไปมาในคามเขตนั้น ถ้าประสงค์จะผูกสีมาในคามเขตหนึ่ง วัดเหล่าใดในคามเขตนั้น มีสีมาผูกแล้ว พึงส่งข่าวแก่ภิกษุในวัดเหล่านั้นว่า “เราทั้งหลายจะผูกสีมา ในวันนี้ เวลานี้ ท่านทั้งหลายจงอยู่ในเขตพัทธสีมาของตนๆ”

วัดที่อยู่เหล่าใดในคามเขตนั้นไม่ได้ผูกสีมา พึงนิมนต์ภิกษุทั้งหลายในวัดเหล่านั้นให้ประชุมในหัตถบาสเดียวกัน ถ้าไม่มา พึงให้นำฉันทะมาหรืออยู่ในสระธรรมชาติ ในแม่น้ำ หรือในทะเล

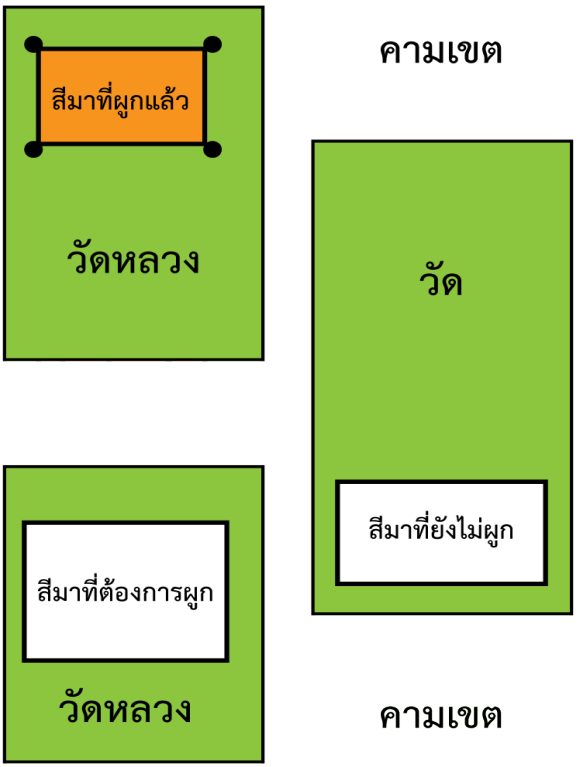

ถ้าปรารถนาจะกันคามเขต แม้เหล่าอื่นไว้ภายในสีมาไซร้ ภิกษุเหล่าใดอยู่ในคามเขตนั้น ในเวลาสมมุติสมานสังวาสกสีมา การมาก็ตาม ไม่มาก็ตาม ของภิกษุเหล่านั้น ไม่เป็นประมาณ

ถามว่า "เพราะเหตุไร"

ตอบว่า "เพราะขึ้นชื่อว่าคามเขต (หมู่บ้าน) ต่างๆ เป็นเช่นกับสีมาหนึ่งๆ ที่ผูกต่างแผนกกันอยู่แล้ว ฉันทะและปาริสุทธิจะไม่มาจากคามเขตนั้นๆ แต่ในเวลาสมมุติอวิปปวาสสีมา ภิกษุทั้งหลายที่อยู่ภายในนิมิต ต้องมา ถ้าไม่มา ต้องนำฉันทะมา"

ถามว่า "เพราะเหตุไร"

ตอบว่า "เพราะเมื่อสวดกรรมวาจาสมมุติสมานสังวาสกสีมาจบลง คามเขตทั้งหลายที่อยู่ภายในนิมิต (เว้นพัทธสีมาสีมันตริกของวัดนั้นๆ สระธรรมชาติ แม่น้ำหรือทะเล) ย่อมเป็นสีมาอันเดียวกัน ในเวลาสมมุติอวิปปวาสสีมา ภิกษุที่อยู่ในคามเขตภายในจึงต้องมา ถ้าไม่มาต้องนำฉันทะมา เมื่อภิกษุทั้งหลายประชุมกันแล้ว ฉันทะของภิกษุผู้ควรแก่ฉันทะได้นำมาบอกแก่สงฆ์แล้ว พึงวางคนวัดหรือสามเณรไว้ในทางเหล่านั้น และในที่ทั้งหลายมีท่าน้ำและประตูบ้านเป็นต้น เพื่อนำภิกษุอาคันตุกะมาเข้าหัตถบาสโดยเร็ว หรือเพื่อกันไว้ภายนอกสีมาแล้วพึงตีกลองสัญญา หรือเป่าสังข์สัญญา แล้วผูกสีมาด้วยกรรมวาจาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในลำดับแห่งการกำหนดนิมิต ในเวลาที่จบกรรมวาจานั่นเอง เขตคือพัทธสีมาก็กันนิมิตทั้งหลายไว้ภายนอก สีมาหยั่งลงไปในเบื้องล่างลึกถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด"

กรรมวาจาสมมุติสมานสังวาสสีมา

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยาวตา สมนฺตา นิมิตฺตา กิตฺติตา, ยทิ สํฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สํโฆ เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สีมํ สมฺมนฺเนยฺย สมานสํวาสํ เอกูโปสถํ, เอสา ญตฺติ.

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยาวตา สมนฺตา นิมิตฺตา กิตฺติตา, สํโฆ เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สีมํ สมฺมนฺนติ สมานสํวาสํ เอกูโปสถํ. ยสฺสายสฺมโต ขมติ เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สีมาย สมฺมุติ สมานสํวาสาย เอกูโปสถาย, โส ตุณฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมตา สีมา สํเฆน เอเตหิ นิมิตฺเตหิ สมานสํวาสา เอกูโปสถา, ขมติ สํฆสฺส, ตสฺมา ตุณฺหี, เอวเมตํ ธารยามิ.

กรรมวาจาสมมุติติจีวราวิปปวาส

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยา สา สํเฆน สีมา สมฺมตา สมานสํวาสา เอกูโปสถา, ยทิ สํฆสฺส ปตฺตกลฺลํ, สํโฆ ตํ สีมํ ติจีวเรน อวิปฺปวาสํ สมฺมนฺเนยฺย จเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ, เอสา ญตฺติ.

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, ยา สา สํเฆน สีมา สมฺมตา สมานสํวาสา เอกูโปสถา, สํโฆ ตํ สีมํ ติจีวเรน อวิปฺปวาสํ สมฺมนฺนติ จเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ, ยสฺสายสฺมโต ขมติ เอติสฺสา สีมาย ติจีวเรน อวิปฺปวาสาย สมฺมุติ จเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ, โส ตุณฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

สมฺมตา สา สีมา สํเฆน ติจีวเรน อวิปฺปวาสา จเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ, ขมติ สํฆสฺส, ตสฺมา ตุณฺหี, เอวเมตํ ธารยามิ.

วิธีผูกขัณฑสีมา

ภิกษุทั้งหลายผู้จะผูกสมานสังวาสสีมา ควรผูกขัณฑสีมาก่อน เพื่อทำสังฆกรรมทั้งหลายมีบรรพชาและอุปสมบทเป็นต้นได้สะดวก ไม่ต้องลำบากด้วยการประชุมสงฆ์เป็นอันมาก เมื่อจะผูกขัณฑสีมานั้น ต้องรู้จักวัตร คือถ้าจะผูกในวัดที่ทายกสร้างให้ประดิษฐานวัตถุทั้งปวงมีต้นโพธิ์ เจดีย์และหอฉันเป็นต้นเสร็จแล้ว อย่าผูกตรงกลางวัดอันเป็นสถานที่ประชุมของชนมาก พึงผูกในโอกาสอันสงัด ท้ายวัดที่อยู่

ในวัดที่ยังไม่ได้สร้าง พึงกันที่ไว้สำหรับวัตถุทั้งปวง มีต้นโพธิ์และเจดีย์เป็นต้นไว้แล้ว เมื่อประดิษฐานวัตถุทั้งหลายเสร็จแล้ว ขัณฑสีมาจะอยู่ในโอกาสอันสงัดที่สุดท้ายวัด ที่อยู่ ขัณฑสีมานั้นโดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดจุภิกษุได้ ๒๑ รูป จึงสำเร็จได้ เล็กกว่านั้น ใช้ไม่ได้ ที่ใหญ่แม้จุภิกษุจำนวนนับพัน ก็ใช้ได้ เมื่อจะผูกขัณฑสีมานั้น พึงวางศิลาใช้เป็นนิมิตไว้โดยรอบโรงที่จะผูกสีมานั้น แล้วพึงผูกเถิด

ถามว่า เพราะเหตุไรจึงให้วางศิลาเป็นนิมิต

ตอบว่า เพราะต้นไม้เป็นต้นนั้นจะอยู่ในที่ต้องการนั้นหาได้ยาก อนึ่งต้นไม้และจอมปลวกนั้นครั้นเจริญโตขึ้นจะทำให้สีมาทั้งสองคือขัณฑสีมาและมหาสีมานั้นคาบเกี่ยวกัน แต่ศิลานั้นไม่เจริญขึ้นเหมือนต้นไม้และจอมปลวก อนึ่งก้อนศิลานั้นจะวางไว้ที่ใด ๆก็ทำได้ง่าย

อย่ายืนอยู่ในขัณฑสีมา ผูกมหาสีมา อย่ายืนอยู่ในมหาสีมา ผูกขัณฑสีมา แต่ต้องยืนอยู่เฉพาะในขัณฑสีมา ผูกขัณฑสีมา ต้องยืนอยู่เฉพาะในมหาสีมา ผูกมหาสีมา ส่วนกรรมวาจาใช้เหมือนกัน

วิธีผูกสีมาสองชั้น

วิธีผูกสีมา ๒ ประเภทนั้นทำดังนี้ พระวินัยธรพึงทักและกำหนดนิมิตเป็นต้นว่า **เอโส ปาสาโณ นิมิตฺตํ** (ศิลานั่น เป็นนิมิต) โดยรอบเขตขัณฑสีมา ตามนัยที่กล่าวมาแล้วนั้น พึงผูกขัณฑสีมาด้วยกรรมวาจา ลำดับนั้น จึงทำอวิปปวาสกรรมวาจาซ้ำลงไปอีก เพื่อทำขัณฑสีมานั้นแลให้มั่นคง จริงอยู่ เมื่อทำอย่างนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลาย

ผู้มาด้วยคิดว่าจักถอนสีมา จักไม่อาจถอนได้

ครั้นสมมุติขัณฑสีมาแล้วพึงวางศิลาเป็นสัญญลักษณ์สีมันตริกไว้ภายนอก สีมันตริกนั้น ส่วนแคบสุดประมาณ ๔ นิ้ว ก็ควร ก็ถ้าวัดที่อยู่มีพื้นที่กว้าง จะผูกขัณฑสีมาไว้ ๒ ๓ แห่ง หรือเกินกว่า ก็ได้

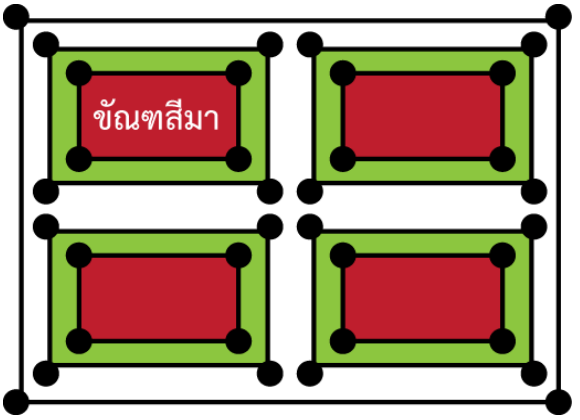

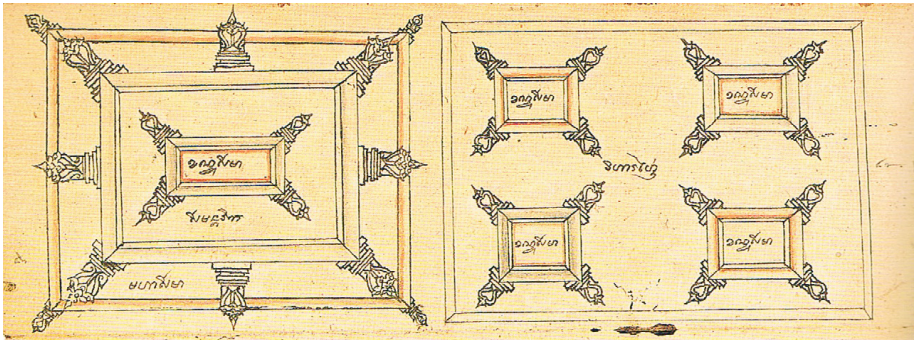

ครั้นสมมุติขัณฑสีมาอย่างนั้นแล้ว เวลาจะสมมุติมหาสีมา พึงออกจากขัณฑสีมา ยืนอยู่ในมหาสีมาเวียนทักศิลาหมายสีมันตริกซึ่งอยู่รอบ ๆ (โดยอยู่ในทิศตะวันตกของขัณฑสีมา หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทักนิมิตแรกซึ่งอยู่ในทิศตะวันตกของขัณฑสีมาแล้วเวียนขวาไปทางทิศ เหนือ มาบรรจบกับนิมิตแรกอีกครั้ง) จากนั้นพึงทักนิมิตที่เหลือ แล้วอย่าละหัตถบาสกันพึงสมมุติสมานสมานสังวาสสีมาด้วยกรรมวาจา ทำอวิปปวาสกรรมวาจาสีมาซ้ำอีกเพื่อทำมหาสีมานั้นให้มั่นคง จริงอยู่เมื่อทำอย่างนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลายผู้มาด้วยตั้งใจว่าจักถอนสีมา จะไม่สามารถถอนได้ ครั้น

ทักนิมิตของขัณฑสีมาแล้ว จากนั้น ทักนิมิตของสีมันตริกแล้ว ทักนิมิตของมหาสีมา เมื่อทักนิมิตใน ๓ สถานอย่างนี้แล้ว ปรารถนาจะผูกสีมาใด จะผูกสีมานั้นก่อน ก็ควร แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ควรเริ่มผูกตั้งแต่ขัณฑสีมาไปตามวิธีที่กล่าวแล้ว

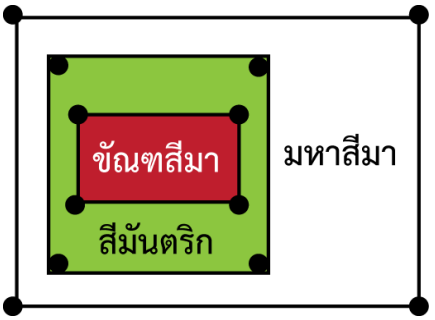

ก็ บรรดาสีมาทั้งหลายที่สงฆ์ผูกแล้วอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้สถิตอยู่ในขัณฑสีมา ไม่ทำให้เสียกรรมของเหล่าภิกษุผู้ทำกรรมในมหาสีมา ผู้สถิตอยู่ในมหาสีมา ไม่ทำกรรมของเหล่าภิกษุผู้ทำกรรมในขัณฑสีมาให้เสีย อนึ่ง ภิกษุในสีมันตริกไม่ทำให้เสียกรรมของเหล่าภิกษุทั้ง ๒ พวกคือ ผู้อยู่ในขัณฑสีมาและมหาสีมา แต่ทำให้เสียกรรมของเหล่าภิกษุผู้ทำกรรมอยู่ในคามสีมา เพราะ สีมันตริกเป็นเขตเดียวกันกับคามเขต

วิธีผูกสีมาบนศิลาดาดเป็นต้น

เมื่อภิกษุทั้งหลายจะผูกสีมาบนศิลาดาด อย่าสกัดรอยหรือขุดหลุมดังครก บนหลังศิลาทำให้เป็นนิมิต (การที่ไม่ให้สกัดรอยหรือขุดหลุมบนศิลาดาด หรือการกำหนดฝาเป็นนิมิตนั้นเพราะว่าไม่ได้นับเข้าในนิมิต ๘ ประการดังกล่าวแล้ว และจะเป็นเหตุให้สีมาวิบัติ) ควรวางศิลาที่ได้ขนาดเป็นนิมิต แล้วสมมุติด้วยกรรมวาจา ในเวลาที่จบกรรมวาจาสีมาย่อมหยั่งลงไปถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด ศิลาที่เป็นนิมิตจะไม่คงอยู่ในที่เดิม เพราะฉะนั้น ควรทำรอยให้ปรากฏโดยรอบ หรือสกัดเจาะศิลาที่มุมทั้ง ๔ หรือจารึกอักษรไว้ว่า “ตรงนี้ เป็นแดนกำหนดสีมา” ก็ได้ ภิกษุบางพวกริษยาจุดไฟขึ้น ด้วยคิดว่าจักเผาสีมาเสีย ไหม้แต่ศิลาเท่านั้น ส่วนสีมา ไม่ได้ไหม้ไปด้วย

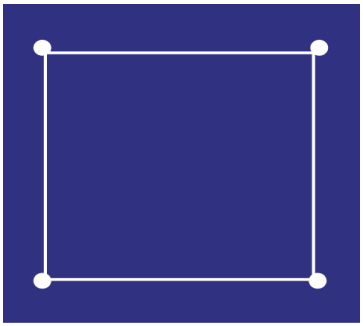

เมื่อจะผูกในเรือนคือกุฏิเล่า อย่ากำหนดฝาเป็นนิมิต ควรวางศิลาเป็นนิมิต พื้นที่ภายในสามารถจุภิกษุได้ ๒๑ รูปแล้วสมมุติสีมาเถิด ร่วมในฝาเท่านั้น เป็นสีมา

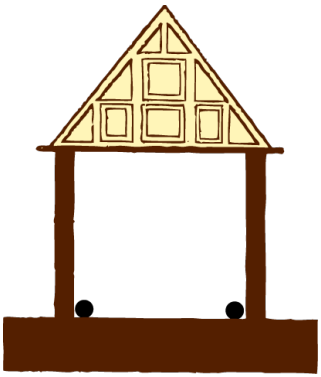

ถ้าร่วมในฝาไม่มีที่ว่างพอจุภิกษุได้ ๒๑ รูป ควรวางศิลานิมิตที่หน้ามุขสมมุติสีมา ถ้าแม้หน้ามุขนั้นไม่พอ ควรวางนิมิตทั้งหลายในที่ซึ่งน้ำตกจากชายคาภายนอกแล้วจึงสมมุติสีมา ก็เมื่อสมมุติสีมาอย่างนั้น เรือนคือกุฏิทั้งหมด เป็นอันตั้งอยู่ในสีมาแท้

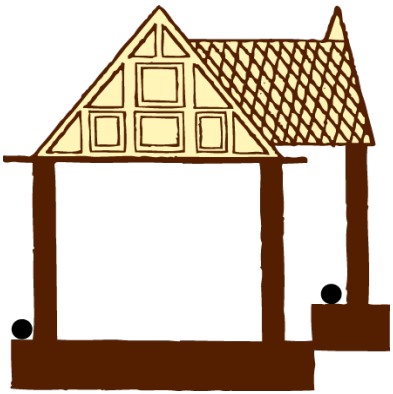

เมื่อจะผูกในกุฏิที่เร้นมีฝา ๔ ด้านเล่า อย่ากำหนดฝาเป็นนิมิต ควรกำหนดแต่ศิลา เมื่อข้างในไม่มีที่ว่าง ควรวางนิมิตทั้งหลายไว้ที่หน้ามุขก็ได้ ถ้าหน้ามุขยังไม่พอควรวางศิลานิมิตทั้งหลายไว้ในที่ซึ่งน้ำตกจากชายคาในภายนอกแล้วกำหนดนิมิตสมมุติสีมา เมื่อผูกอย่างนี้ เป็นสีมาทั้งภายในทั้งภายนอกกุฏิที่เร้น

เมื่อจะผูกบนปราสาทอย่ากำหนดฝาเป็นนิมิต พึงวางศิลาทั้งหลายไว้ภายในแล้วสมมุติสีมาเถิด ถ้าภายในปราสาทไม่พอ พึงวางศิลาทั้งหลายไว้ที่หน้ามุขแล้วสมมุติสีมาเถิด สีมาที่สมมุติอย่างนี้อยู่เฉพาะบนปราสาทเท่านั้น ไม่หยั่งลงไปถึงข้างล่าง

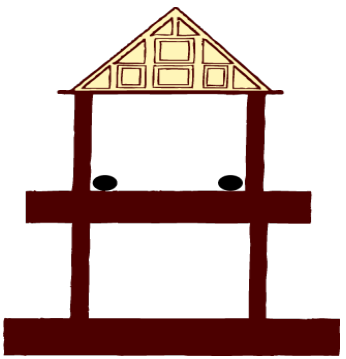

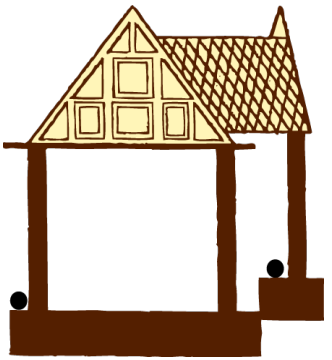

แต่ปราสาทที่ทำบนรอดที่ร้อยในเสามากต้นฝาชั้นล่างสูงขึ้นไปเนื่องเป็นอันเดียวกับไม้รอดทั้งหลาย โดยการที่มีร่วมในแห่งนิมิตทั้งหลาย สีมาหยั่งลงถึงภายใต้ ส่วนสีมาที่ผูกบนพื้นปราสาทเสาเดียว ถ้าบนปลายเสามีโอกาสพอจุภิกษุได้ ๒๑ รูป สีมาหยั่งลงถึงภายใต้

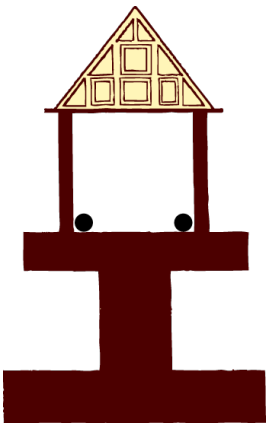

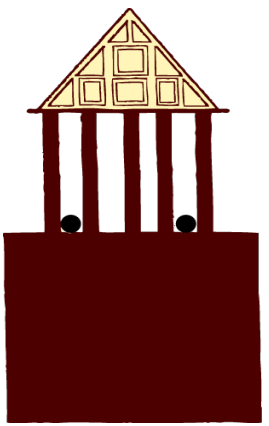

ถ้าวางศิลาทั้งหลายในที่เป็นต้นว่า กระดานเรียบอันยื่นออกไปจากฝาปราสาท แล้วผูกสีมา ฝาปราสาทอยู่ภายในสีมา ส่วนการที่สีมานั้นจะหยั่งลงถึงภายใต้หรือไม่ พึงทราบตามนัยก่อน

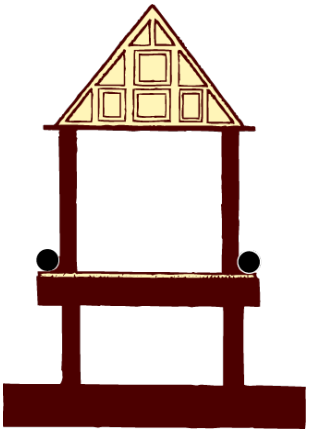

เมื่อจะกำหนดนิมิตภายใต้ปราสาทเล่าอย่ากำหนดฝาและเสาไม้เป็นนิมิต แต่จะกำหนดเสาศิลาซึ่งยึดฝาไว้ควรอยู่ สีมาที่กำหนดอย่างนี้ มีเฉพาะร่วมในแห่งเสาริมโดยรอบของภายใต้ปราสาท

แต่ถ้าฝาภายใต้ปราสาทเป็นของเนื่องถึงพื้นชั้นบนสีมาย่อมขึ้นไปถึงชั้นบนปราสาทด้วย ถ้ากำหนดนิมิตในที่ซึ่งน้ำตกจากชายคานอกปราสาท ปราสาททั้งหมดตั้งอยู่ในสีมา

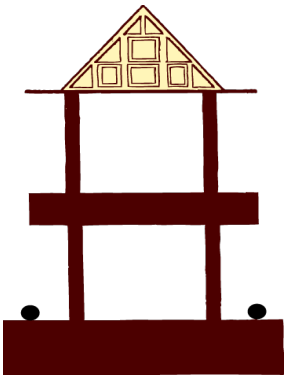

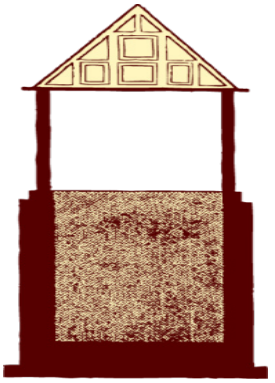

ถ้าพื้นบนยอดเขามีที่พอจุภิกษุได้ ๒๑ รูป สงฆ์ผูกสีมาบนพื้นนั้นเหมือนที่ผูกบนศิลาดาด แม้ภายใต้ภูเขาสีมาหยั่งลงไปถึงน้ำรองแผ่นดิน โดยกำหนดเขตนิมิตนั้นเหมือนกัน แม้ภูเขามีสัณฐานดังโคนต้นตาล สีมาที่ผูกไว้ข้างบน หยั่งลงไปถึงข้างล่างเหมือนกัน

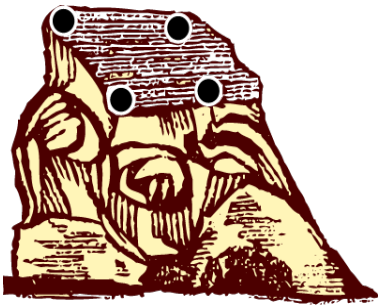

ส่วนภูเขาใดมีสัณฐานดังดอกเห็ด ข้างบนมีที่พอจุภิกษุได้ ๒๑ รูป ข้างล่างไม่พอ สีมาที่ผูกบนภูเขานั้นไม่หยั่งลงไปข้างล่าง ด้วยประการอย่างนี้ ภูเขามีสัณฐานดังตะโพนหรือมีสัณฐานดังบัณเฑาะว์ก็ตาม ข้างล่างหรือตรงกลางแห่งภูเขาใด ไม่มีพื้นที่เท่าตัวสีมา สีมาที่ผูกบนภูเขานั้น ไม่หยั่งลงข้างล่าง

ส่วนภูเขาใดมี ๒ ยอดตั้งอยู่ใกล้กันบนยอดแม้อันหนึ่งไม่พอเป็นประมาณแห่งสีมา ควรก่อหรือถมตรงระหว่างยอดแห่งภูเขานั้นให้เต็มทำให้เป็นพื้นเดียวกันแล้วจึงสมมุติสีมาข้างบน

ภูเขาลูกหนึ่งคล้ายพังพานงู เบื้องบนภูเขานั้นผูกสีมาได้ เพราะมีที่ได้ประมาณสีมา ถ้าภายใต้ภูเขานั้นมีเงื้อมอากาศนั้น มีศิลาโพรงเท่าขนาดสีมา สีมาย่อมหยั่งลงไปถึง และศิลานั้นเป็นของตั้งอยู่ในสีมาแท้ แต่ถ้าศิลาโพรงไม่จดพื้นลอยห้อยกลางอากาศ สีมาย่อมไม่หยั่งลงไปถึง

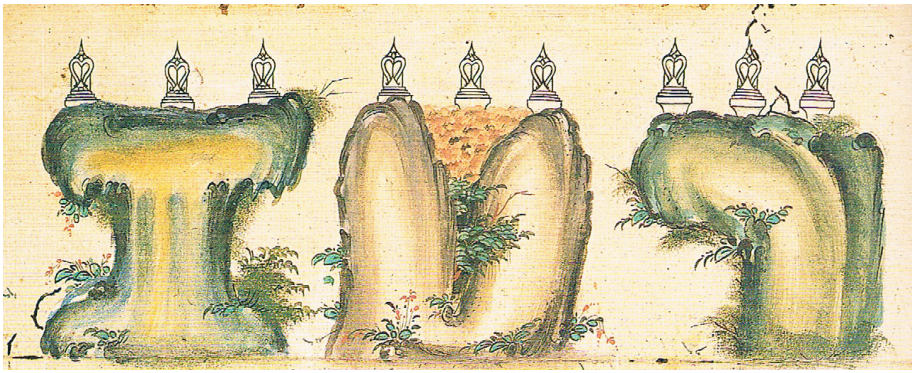

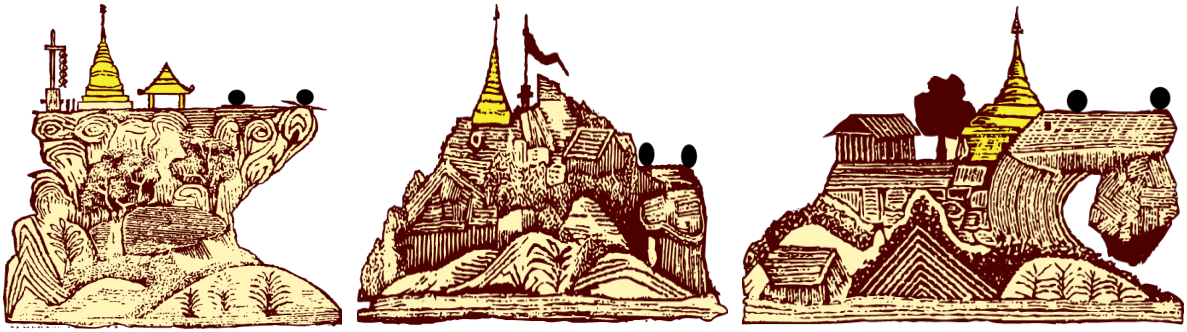

ถ้าแม้ฝาแห่งที่เร้นภายใต้ภูเขานั้นตั้งจดถึงส่วนยอด สีมาย่อมหยั่งถึงทั้งข้างล่างทั้งข้างบน ย่อมเป็นสีมาหมด แต่ถ้าด้านในที่เร้นในภายใต้ อยู่ข้างนอกแถวแห่งแดนเป็นที่กำหนดสีมาที่อยู่ข้างบน สีมาไม่หยั่งลงไปถึงภายในแห่งที่เร้น

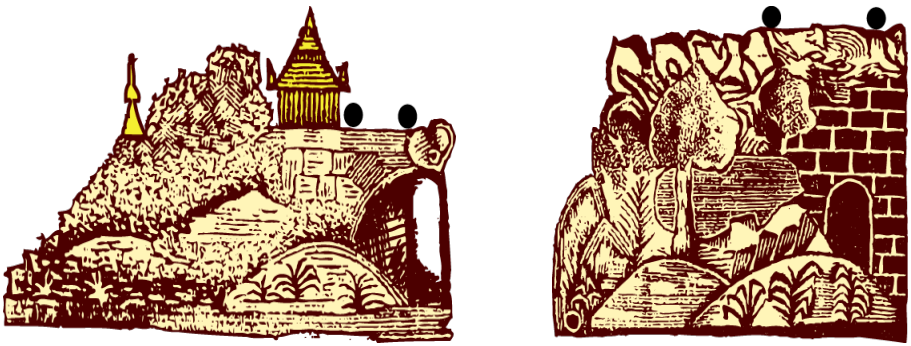

ถ้าแม้ข้างบนภูเขานั้น มีที่พอเป็นกำหนดสีมาเล็ก ข้างใต้มีที่เร้นใหญ่เกินโอกาสกำหนดสีมา สีมาย่อมมีเฉพาะข้างบนเท่านั้น ไม่หยั่งลงไปถึงภายใต้

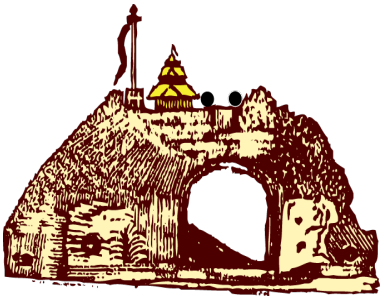

แต่ถ้าที่เร้นเล็กขนาดเท่าสีมาขนาดเล็กที่สุด สีมาข้างบนใหญ่ สีมาที่ตั้งครอบที่เร้นไว้นั้น ย่อมหยั่งลงไปถึง ถ้าที่เร้นเล็กเกินไป ไม่ได้ขนาดกับสีมา สีมาย่อมมีเฉพาะข้างบนเท่านั้น ไม่หยั่งลงในภายใต้ ถ้าภูเขามีสัณฐานดังพังพานงูนั้น พังตกลงไปเองครึ่งหนึ่ง ถ้าแม้ได้ประมาณสีมา ส่วนที่ตกลงไปภายนอกไม่เป็นสีมา ส่วนที่ไม่ตกลงไปถ้าได้ประมาณสีมา ยังคงเป็นสีมา

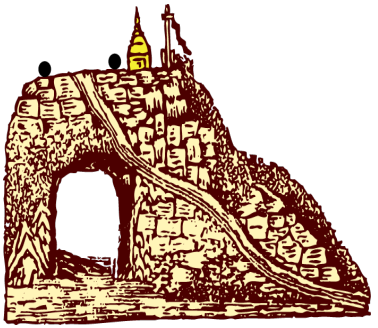

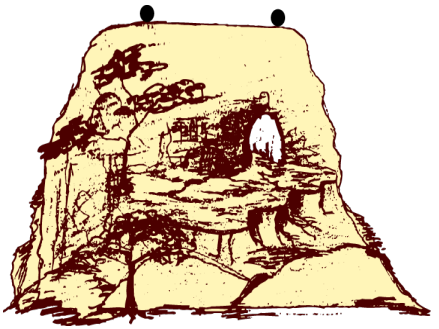

ขัณฑสีมาเป็นพื้นลุ่ม พูนถมขัณฑสีมานั้น ทำให้มีพื้นที่สูงขึ้น คงเป็นสีมาตามเดิม ชนทั้งหลายทำเรือนในสีมา เรือนนั้นเป็นอันตั้งอยู่ในสีมาแท้ ขุดสระโบกขรณีในสีมาไป จะผูกแคร่ทำสังฆกรรมในย่านสีมา ก็ควร

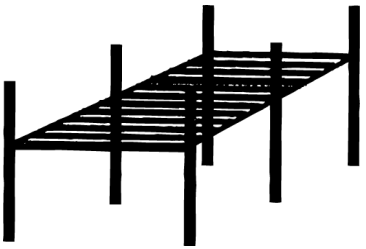

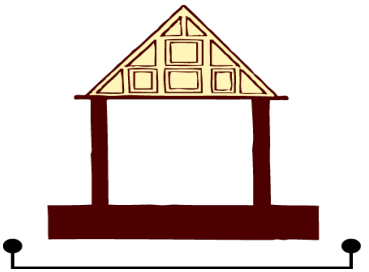

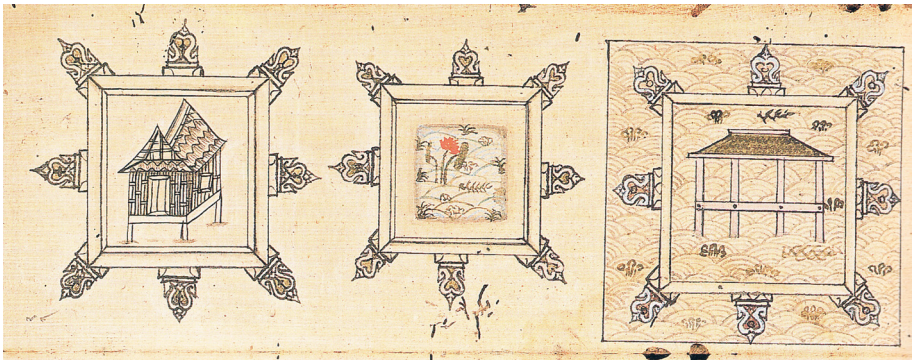

แม่น้ำนั้นมีอยู่ก่อน สีมาผูกทีหลัง ภิกษุนั้นไม่ยังกรรมให้เสีย เพราะแม่น้ำนั้นเป็นอุทกุกเขปสีมาอยู่ก่อนแล้ว ภิกษุผู้อยู่ในอุทกุกเขปสีมาย่อมไม่ทำให้กรรมของภิกษุผู้อยู่ในพัทธสีมาเสีย ถ้าผูกสีมาก่อน แม่น้ำผ่านไปที่หลัง ภิกษุนั้นยังกรรมให้เสีย เพราะอุโมงค์นั้นเป็นพัทธสีมาอยู่ก่อนแล้ว แม่น้ำไหลผ่านมาทีหลังย่อมไม่ทำให้สีมานั้นเสียไป อนึ่งภิกษุผู้สถิตอยู่ ณ ภายใต้พื้นแผ่นดินย่อมยังกรรมให้เสียเหมือนกัน

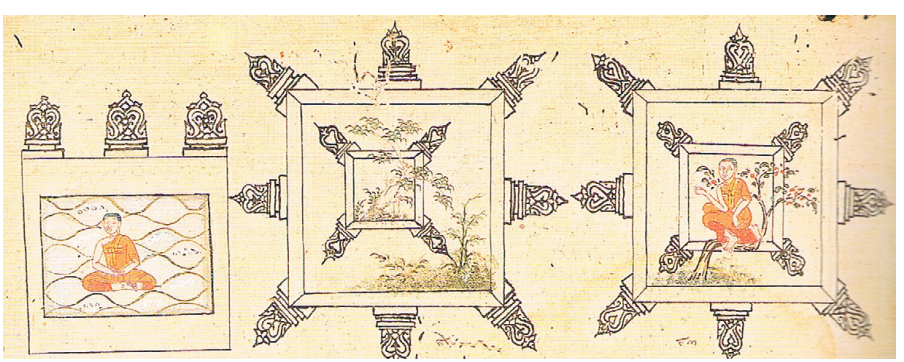

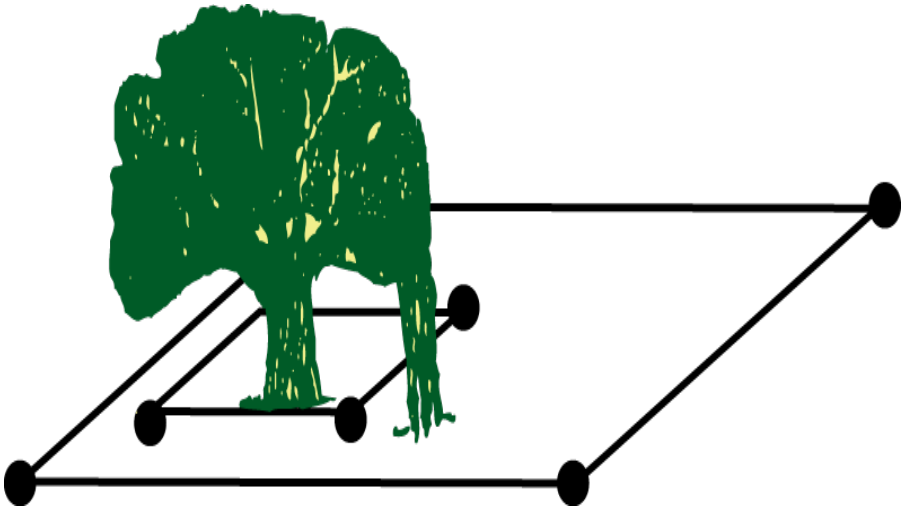

ต้นไทรมีอยู่ในลานขัณฑสีมา กิ่งแห่งต้นไทรนั้น หรือย่านไทรที่ยื่นออกจากต้นไทรนั้น จรดพื้นแผ่นดินแห่งมหาสีมาก็ดี จดต้นไม้เป็นต้นที่เกิดในมหาสีมานั้นก็ดี พึงชำระมหาสีมาให้หมดจดแล้วจึงทำกรรม พึงนำภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในมหาสีมามาสู่หัตถบาส หรือกันไว้นอกสีมา หรือตัดกิ่งและย่านไทรเหล่านั้นเสีย กระทำให้ตั้งอยู่ภายนอกก็ได้ ภิกษุขึ้นไปบนกิ่งไม้เป็นต้นที่ไม่จรดกัน ให้นำมาเข้าหัตถบาส

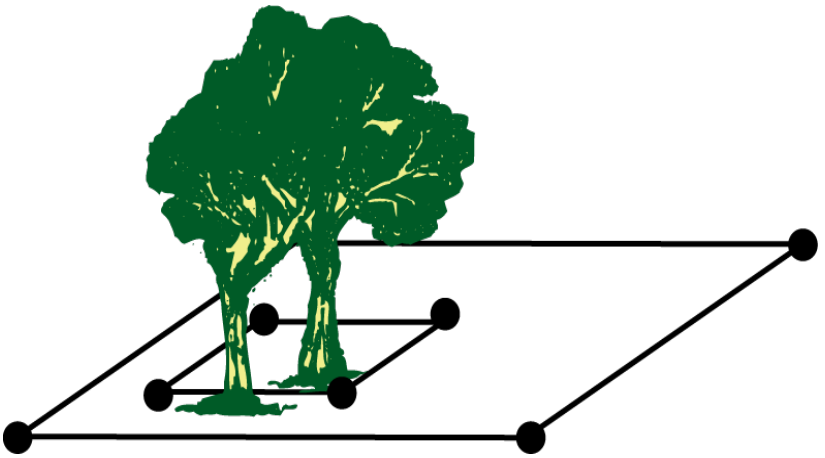

เช่นเดียวกัน กิ่งแห่งต้นไม้ที่เกิดในมหาสีมาก็ดี ย่านไทรก็ดี ตั้งอยู่ในลานแห่งขัณฑสีมาตามนัยก่อน พึงชำระสีมาให้หมดจดแล้วจึงทำสังฆกรรม หรือตัดกิ่งไม้และย่านไทรเหล่านั้นเสียทำให้ตั้งอยู่ภายนอกก็ได้ ตามนัยก่อน

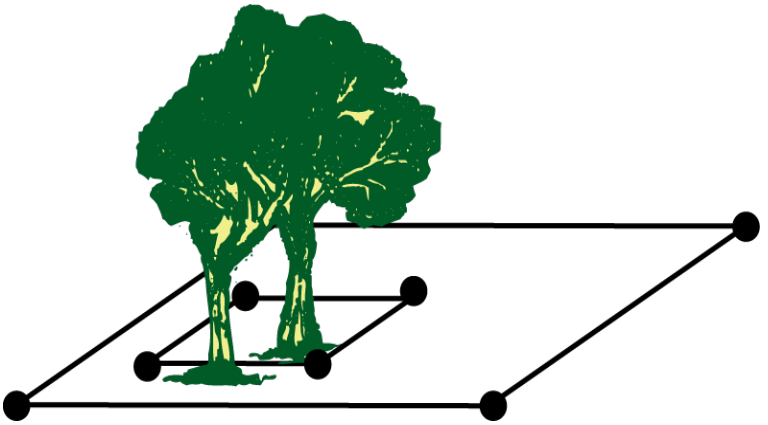

หากสงฆ์กำลังทำกรรมในย่านขัณฑสีมา ภิกษุบางรูปนั่งอยู่บนกิ่งไม้ที่ทอดอยู่บนอากาศยื่นเข้าไปในย่านสีมา เท้าของเธอถึงภาคพื้นก็ดี สบงจีวรของเธอถึงภาคพื้นก็ดี ไม่ควรทำกรรม แต่ให้เธอยกเท้าทั้ง ๒ และสบงจีวรขึ้นเสียแล้วทำกรรม ควรอยู่ อันลักษณะนี้ บัณฑิตพึงทราบแม้ตามนัยก่อน ส่วนเนื้อความที่แปลกกัน มีดังต่อไปนี้

ให้ยกขึ้นแล้วทำกรรมในขัณฑสีมานั้น ไม่ควร ต้องนำมาเข้าหัตถบาส ถ้าภูเขาซึ่งตั้งอยู่ภายในสีมาสูงตรงขึ้นไป ภิกษุผู้สถิตอยู่บนภูเขานั้นต้องนำเข้ามาในหัตถบาส แม้ในภิกษุผู้เข้าไปข้างในภูเขาด้วยฤทธิ์ ก็มีนัยเหมือนกัน แท้จริง สีมาที่สงฆ์ผูกเท่านั้นไม่ครอบถึงประเทศที่ไม่ได้ประมาณแต่วัตถุไม่เลือกว่าชนิดไรเกิดในพัทธสีมา ถึงกันเข้าด้วยความเกี่ยวพันเป็นอันเดียวกัน ในที่ใดที่หนึ่ง นับเป็นสีมาทั้งนั้น พื้นสีมาที่สงฆ์ผูกเท่านั้น ไม่ครอบไปถึงพื้นที่ที่ไม่ได้ประมาณสีมา แต่วัตถุอะไรก็ตามที่เกิดมีขึ้นในพัทธสีมา เช่น กิ่งไม้ เถาวัลย์ เป็นต้น ถ้าคาบเกี่ยวกับพัทธสีมาอื่น ทำให้เสียกรรมของภิกษุผู้ทำกรรมในสีมาทั้งสองนั้น

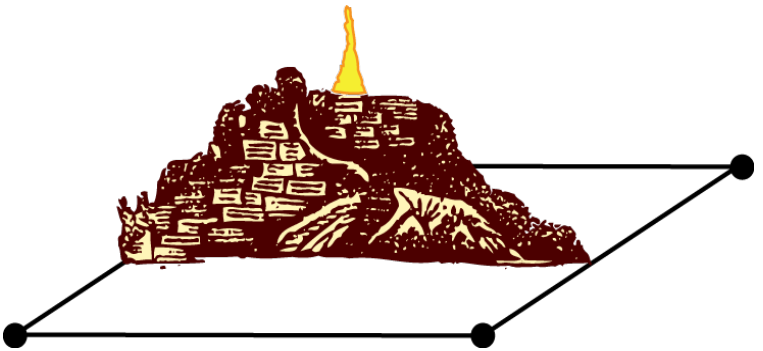

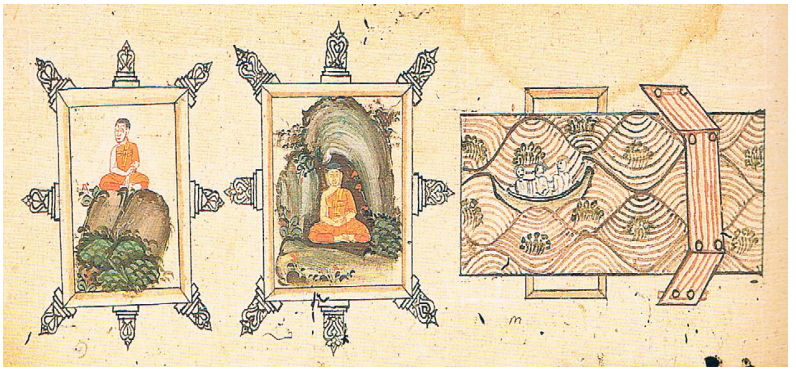

สีมาชื่อว่ามี ๓ โยชน์เป็นอย่างยิ่งนั้น จะสมมุติมหาสีมาต้องสถิตอยู่ตรงกลาง สมมุติให้มีโยชน์กึ่งในทิศทั้ง ๔ คือ วัดจากที่ซึ่งตนสถิตนั้นออกไป แต่ถ้าสถิตอยู่ตรงกลางแล้ว วัดออกไปทิศละ ๓ โยชน์ ย่อมรวมเป็น ๖ โยชน์ เช่นนี้ ใช้ไม่ได้ ภิกษุผู้จะสมมุติสีมา ๔ เหลี่ยมเท่ากัน หรือ ๓ เหลี่ยม พึงสมมุติให้วัดจากมุมหนึ่งไปหามุมหนึ่งได้ระยะ ๓ โยชน์ ก็ถ้าให้ขอบใดขอบหนึ่งเกิน ๓ โยชน์ ไปแม้เพียงปลายเส้นผมเดียว ต้องอาบัติทุกกฎด้วย ทั้งไม่เป็นสีมาด้วย

วิธีผูกนทีปารสีมา

สีมาคร่อมแม่น้ำ ชื่อว่านทีปารสีมา ก็ลักษณะแห่งแม่น้ำมีนัยดังกล่าวแล้วในนทีนิมิตนั่นเอง ข้อว่าในแม่น้ำใด มีเรือสัญจรไปมาเป็นนิจ ที่ท่าทั้งอันเป็นสถานที่ผูกสีมา เรือใด โดยกำหนดอย่างเล็กที่สุด พอพาคนไปได้ ๓ คนทั้งคนพาย ก็ถ้าเรือนั้นเขานำไปข้างเหนือหรือข้างใต้ ด้วยกรณียกิจเฉพาะบางอย่างเพื่อต้องการจะกลับมาอีกก็ดี ถูกพวกลักขโมยไป แต่พึงได้คืนเป็นแน่ก็ดี อนึ่ง เรือใด ถูกพายุเชือกขาดคลื่นซัดออกไปกลางแม่น้ำ พึงนำกลับมาได้แน่นอนก็ดี เรือนั้น เป็นธุวนาวาอีกเทียว (มีเรือจอดอยู่ประจำ) เรือเขาเข็นขึ้นบกไว้ในเมื่อน้ำลงงวดก็ดี เรือที่เขาเอาสิ่งของเป็นต้นว่าปูนขาวและน้ำเชื้อบรรทุกเต็มจอดไว้ก็ดี จัดเป็นธุวนาวาได้ ถ้าเป็นเรือแตก หรือแนวกระดานครากออก ไม่ควร แต่พระปทุมัตเถระกล่าวว่า แม้จะยืมเรือมาชั่วคราวจอดไว้ในที่ผูกสีมาแล้ว กำหนดนิมิต เรือนั้น จัดเป็นธุวนาวาเหมือนกัน

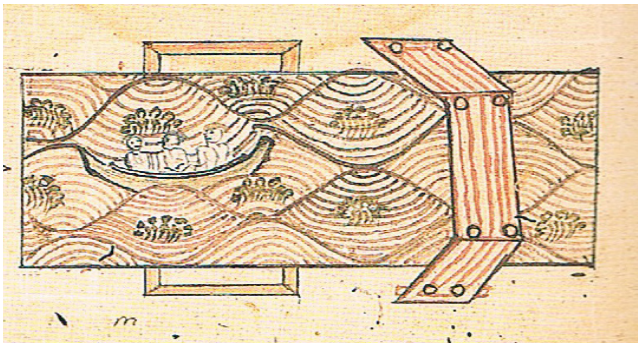

พระมหาสุมัตเถระแก้ว่า ต้องเป็นเรือประจำแท้ๆ จึงจะควร ในวิมัติวิโนทนีและคุยหัตถฎีกาแก้ว่า แม้เว้นจากเรือผูกสีมา ก็เป็นอันผูกดีแล้ว แต่ที่ทรงอนุญาตเรือนั้นก็เพื่อจะให้คุ้มอาบัติทุกกฎ

แม่น้ำที่มีสะพานถาวรคือ มีสะพานสำหรับพวกคนเดิน ทำเสร็จด้วยไม้ขนานกัน หรือเรียบด้วยแผ่นกระดานก็ดี มีสะพานใหญ่ควรแก่การสัญจรแห่งสัตว์พาหนะ มีช้างและม้าเป็นต้นก็ดี ชั้นที่สุด แม้สะพานที่พอเดินไปได้คนเดียว ซึ่งเขาตัดไม้ประกอบพอเป็นทางสัญจรของพวกมนุษย์เฉพาะขณะนั้นเองย่อมนับว่าสะพานถาวรเหมือนกัน แต่ถึงจะเอามือยึดหวายหรือเถาวัลย์เป็นต้น ที่ผูกไว้ข้างบนแล้ว ยังไม่อาจได้ข้ามไปโดยสะพานนั้นได้ ไม่ควร

ในแม่น้ำใดมีเรือประจำหรือสะพานถาวรมีประการดังกล่าวแล้วนี้ ที่ท่าน้ำตรงกันนั่นเอง ทรงอนุญาตให้สมมุตินทีปารสีมาเห็นปานนั้นในแม่น้ำนั้นได้ แต่เรือประจำก็ดีสะพานถาวรก็ดี ไม่มีที่ท่าตรงกัน ขึ้นไปข้างบนหรือลงไปข้างใต้หน่อยหนึ่งจึงมี แม้อย่างนี้ ก็ควร แต่พระกรวิกติสสเถระกล่าวว่า แม้ในระยะเพียงคาวุตหนึ่ง มีเรือประจำหรือสะพานถาวร ก็ควร

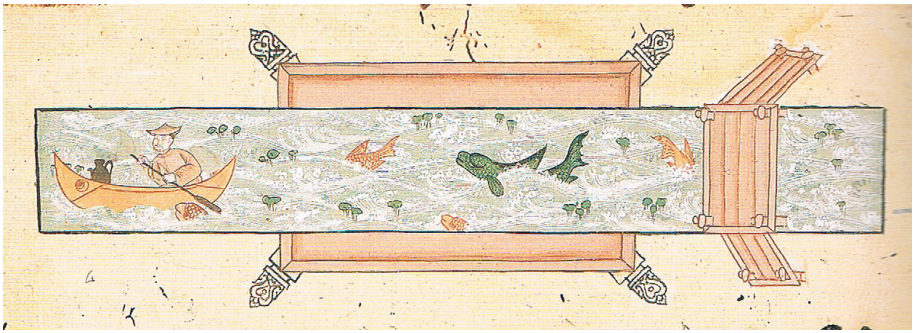

ก็แลเมื่อภิกษุจะสมมุตินทีปารสีมานี้ พึงยืนที่ฝั่งหนึ่ง กำหนดนิมิตที่ฝั่งแม่น้ำทางเหนือน้ำ แล้ววนไปรอบตัวตั้งแต่นิมิตนั้น พึงกำหนดนิมิตที่ฝั่งแม่น้ำทางใต้น้ำ ในที่สุดแห่งแดนกำหนดเท่าที่ต้องการแล้ว กำหนดนิมิตที่ฝั่งแม่น้ำ ในที่ซึ่งตรงข้ามกับฝั่งโน้น ตั้งแต่นั้นไป พึงกำหนดเรื่อยไปจนถึงนิมิตที่ฝั่งแม่น้ำ ซึ่งตรงกับนิมิตที่กำหนดไว้เป็นที่หนึ่งทางเหนือน้ำ ด้วยอำนาจแดนกำหนดเท่าที่ต้องการ แล้วกลับมาเชื่อมกับนิมิตที่กำหนดไว้เป็นที่หนึ่ง คือ กำหนดนิมิตที่หนึ่งซ้ำ นิมิตจึงจะเชื่อมกัน ลำดับนั้น พึงให้ภิกษุทั้งหลายซึ่งสถิตอยู่ภายในนิมิตทั้งปวง คือ ทั้งสองฟากเข้าหัตถบาส แล้วกำหนดสีมาด้วยกรรมวาจา

ภิกษุผู้สถิตอยู่ในแม่น้ำ แม้ไม่มา ก็ไม่ทำให้เสียกรรม ในขณะที่สมมุติเสร็จ เว้นแม่น้ำเสีย ร่วมในแห่งนิมิตทั้งหลายย่อมเป็นสีมาอันเดียวกัน ทั้งฝั่งนอกและฝั่งใน

ส่วนแม่น้ำ ไม่นับว่าเป็นพัทธสีมา เพราะว่า แม่น้ำนั้น เป็นนทีสีมา(อุทกุกเขปสีมา) แผนกหนึ่งแล้ว หากว่า ภายในแม่น้ำ มีเกาะ ปรารถนาจะทำเกาะนั้นไว้ภายในสีมา พึงกำหนดนิมิตทั้งหลายที่ฝั่งซึ่งตนสถิตอยู่ตามนัยก่อนนั้นแล แล้วกำหนดนิมิตที่ท้ายเกาะทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น ลำดับนั้น พึงกำหนดนิมิตที่ฝั่งโน้น ในที่ซึ่งตรงกันข้ามกับนิมิตที่ฝั่งนี้แห่งแม่น้ำ ตั้งแต่นั้นไป พึงกำหนดเรื่อยไปจนถึงนิมิตซึ่งตรงกับนิมิตที่กำหนดไว้เป็นที่หนึ่งทางเหนือน้ำ ตามนัยก่อนนั้นแล ลำดับนั้น พึงกำหนดนิมิตที่ท้ายเกาะทั้งฝั่งโน้นและฝั่งนี้ แล้วกลับมาเชื่อมกับนิมิตที่กำหนดไว้เป็นที่หนึ่งลำดับนั้น พึงให้ภิกษุทั้งหลายที่อยู่บนฝั่งทั้ง ๒ และที่เกาะเข้าหัตถบาสกันทุกรูป แล้วสมมุติสีมาด้วยกรรมวาจา ภิกษุผู้สถิตอยู่ในแม่น้ำ แม้ไม่มา ก็ไม่ทำให้เสียกรรม ในขณะที่สมมุติเสร็จ เว้นแม่น้ำเสียร่วมในแห่งนิมิตทั้งหลาย ทั้ง ๒ ฝั่ง แม่น้ำ ทั้งเกาะ เป็นสีมาอันเดียวกัน

ส่วนแม่น้ำคงเป็นนทีสีมา (อุทกุกเขปสีมา) ถ้าเกาะยาวเกินเกินกว่าแดนกำหนดสีมาแห่งวัดที่อยู่ไปทางเหนือน้ำ หรือทางใต้น้ำ เมื่อเป็นเช่นนั้น พึงกำหนดนิมิตท้ายเกาะฝั่งใน ซึ่งตรงกันกับนิมิตแห่งแดนกำหนดสีมา ตั้งแต่นั้นไป เมื่อจะโอบรอบหัวเกาะ ต้องกำหนดนิมิตท้ายเกาะฝั่งนอก ซึ่งตรงกันข้ามกับนิมิตท้ายเกาะฝั่งในอีก ต่อจากนั้นไป พึงเริ่มต้นแต่นิมิตที่ตรงกันข้ามฝั่งโน้น กำหนดนิมิตฝั่งโน้นและนิมิตท้ายเกาะทั้งฝั่งนอกและฝั่งในเสร็จ ตามนัยก่อนนั่นแล แล้วจึงทำการเชื่อมกับนิมิตที่กำหนดไว้เป็นที่หนึ่ง สีมาที่กำหนดนิมิตสมมุติอย่างนี้ มีสัณฐานดังภูเขา

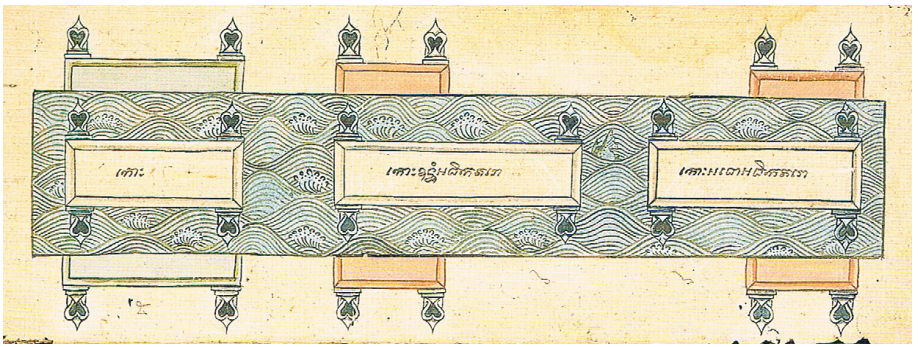

แต่ถ้าเกาะยาวเกินกว่าแดนกำหนดสีมาแห่งวัด ทั้งเหนือน้ำทั้งใต้น้ำไซร้ เมื่อกำหนดนิมิตโอบรอบหัวเกาะทั้ง ๒ ตามนัยก่อนนั้นแล แล้วจึงทำการเชื่อมนิมิต สีมาที่กำหนดสมมุติอย่างนี้ ย่อมมีสัณฐานดังตะโพน ถ้าเป็นเกาะเล็กอยู่ภายในแดนกำหนดสีมาแห่งวัด พึงกำหนดนิมิตทั้งหลายตามนัยแรกแห่งนัยทั้งปวง สีมาที่กำหนดสมมุติอย่างนั้น ย่อมมีสัณฐานดังบัณเฑาะว์

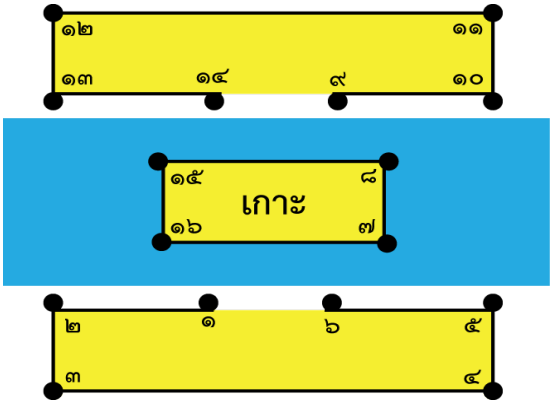

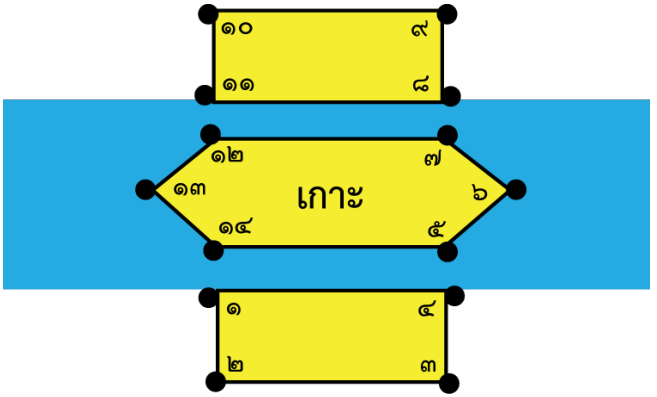

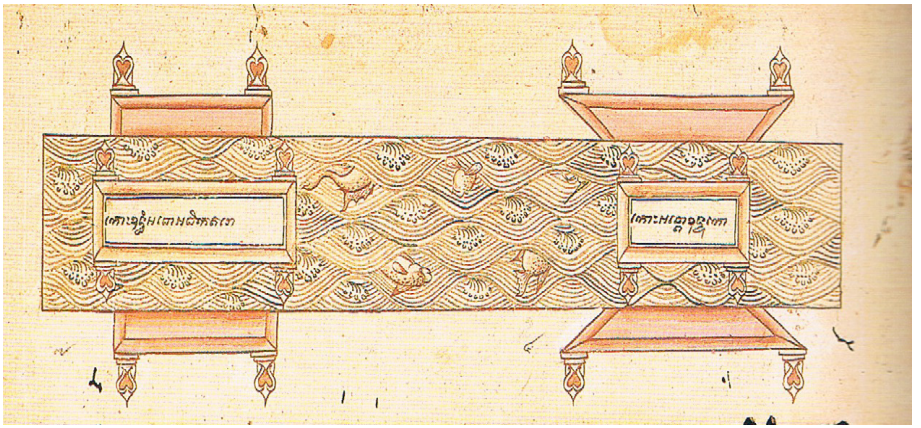

สมานสังวาสสีมาและอวิปปวาสสีมา

ในสีมาสองอย่างนั้น สมานสังวาสสีมา ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดภายในนิมิตที่กำหนดไว้ เว้น แม่น้ำ ทะเล และสระธรรมชาติ ส่วนอวิปปวาสสีมาคลุมไม่ถึงบ้านและอุปจารบ้าน

อุปจารบ้านนั้น คือเขตภายในรั้วสำหรับบ้านที่มีรั้วและภายในเขต ที่หมายไว้ว่าจะทำรั้วสำหรับบ้านที่ไม่มีรั้ว

ภายในชายคาน้ำตก ชื่อว่าเรือน

แม่บ้านยืนที่ประตูเรือนสาดน้ำหรือขว้างกระด้งไปตกในที่ใด ที่นั้นชื่อว่าอุปจารเรือน

แต่ที่สุดอุปจารเรือนออกไปชั่วขว้างก้อนดินตกที่หนึ่งแห่งบุรุษผู้มีกำลังปาน

กลางชื่อว่าบ้าน ชั่วขว้างก้อนดินตกอีกทีหนึ่งชื่อว่าอุปจารบ้าน

ภิกษุ ไม่ได้บริหารคืออยู่ปราศจากไตรจีวรอธิษฐานในเขตบ้านและเขตอุปจารบ้านนั้น

อวิปปวาสสีมาไม่แผ่ไปถึงเขตบ้านและอุปจารบ้าน ด้วยประการอย่างนี้ สมานสังวาสสีมาเท่านั้น แผ่ไปถึง ก็บรรดาสีมา ๒ อย่างนั้น ภายในเขตนิมิตที่กำหนดไว้สำเร็จเป็นสมานสังวาสสีมา ไม่เว้นเขตบ้านและอุปจารบ้าน

ส่วนอวิปปวาสสีมา ไปในที่ซึ่งสมานสังวาสสีมาไปถึง ทั้งการกำหนดนิมิตของอวิปปวาสสีมานั้น จะมีแผนกหนึ่งก็หามิได้ ในสีมา ๒ ชนิดนั้น ถ้าในเวลาสมมุติอวิปปวาสสีมามีบ้านอยู่ อวิปปวาสสีมานั้น ย่อมไม่ครอบถึงบ้านนั้น

สมานสังวาสสีมาสมมุติสำเร็จแล้ว ภายหลังจึงมีบ้านมาตั้งลง พื้นที่บ้านนั้นยังนับเป็นสีมาอยู่ฉันใด แม้ส่วนของบ้านที่ขยายกว้างออกไปจากบ้านเดิม เข้าไปในเขตสีมา เขตที่แผ่ขยายออกไปใหม่นั้น ก็ยังคงเป็นสีมาอยู่ ฉันนั้น

ถ้าในเวลาสมมุติอวิปปวาสสีมา เรือนทั้งหลาย เขาทำไว้เสร็จแล้วทำความผูกใจว่าจักเข้าไปอยู่ แต่ยังไม่ทันได้เข้าไปก็ดี ทิ้งบ้านเก่าพร้อมทั้งเรือนไปในที่อื่นเสียก็ดี บ้านนั้นไม่จัดเป็นบ้าน สีมา ครอบถึง แต่ถ้าเพียงสกุลเดียว ที่เข้าไปแล้วก็ดี ที่มาแล้วก็ดี มีอยู่ บ้านนั้นคงเป็นบ้าน สีมา ครอบไม่ถึง

การให้ฉันทะ

ในกรณีที่ภิกษุอาพาธหรือมีความจำเป็นบางอย่างไม่สามารถจะเข้าร่วมสังฆกรรมได้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้อาพาธนั้นมอบฉันทะได้

ภิกษุผู้ให้ฉันทะกล่าวว่า

ฉนฺทํ ทมฺมิ (ข้าพเจ้า ขอมอบฉันทะให้)

ฉนฺทํ เม หร (จงนำฉันทะของข้าพเจ้าไป)

ฉนฺทํ เม อาโรเจหิ (จงบอกฉันทะของข้าพเจ้า)

ภิกษุผู้รับฉันทะมาบอกฉันทะในสงฆ์

ติสฺเสน ภิกฺขุนา ฉนฺโท ทินฺโน ตมฺหํ สํฆสฺส อาโรเจมิ.

(ฉันทะ ภิกษุชื่อติสสะให้แล้ว ข้าพเจ้าบอกความบริสุทธิ์นั้นแก่สงฆ์)

การให้ปาริสุทธิ (เกี่ยวกับอุโบสถกรรม)

ปาริสุทฺธึ ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้ความบริสุทธิ์)

ปาริสุทฺธึ เม หร (จงนำความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้าไป)

ปาริสุทฺธึ เม อาโรเจหิ (ขอจงบอกความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้า)

การบอกปาริสุทธิในสงฆ์

ติสฺเสน ภิกฺขุนา ปาริสุทฺธิ ทินฺนา ตมฺหํ สํฆสฺส อาโรเจมิ.

(ความบริสุทธิ์ ภิกษุชื่อติสสะให้แล้ว ข้าพเจ้าขอบอกความบริสุทธิ์นั้นแก่สงฆ์)

การให้ฉันทะและปาริสุทธิ

ฉนฺทปาริสุทฺธึ ทมฺมิ (ข้าพเจ้าให้ฉันทะและความบริสุทธิ์)

ฉนฺทปาริสุทฺธึ เม หร (จงนำฉันทะและความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้าไป)

ฉนฺทปาริสุทฺธึ เม อาโรเจติ (จงบอกฉันทะและความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้า)

การบอกฉันทะและปาริสุทธิในสงฆ์

ติสฺเสน ภิกฺขุนา ฉนฺทปาริสุทฺธิ ทินฺนา ตมฺหํ สํฆสฺส อาโรเจหิ.

(ฉันทะและความบริสุทธิ์ ภิกษุชื่อติสสะให้แล้ว ข้าพเจ้าขอบอกฉันทะและความบริสุทธิ์แก่สงฆ์)

จะบอกว่าข้าพเจ้าให้ฉันทะก็ดี หรือจงนำฉันทะของข้าพเจ้าไปก็ดี หรือจง

บอกฉันทะของข้าพเจ้าก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ การบอกปาริสุทธิก็เช่นกัน ภิกษุผู้อาพาธสื่อให้รู้การให้ฉันทะปาริสุทธิด้วยกาย ด้วยวาจา หรือทั้งกายวาจา ได้ทั้งนั้น หากภิกษุผู้อาพาธให้ปาริสุทธิอย่างเดียว ไม่ให้ฉันทะ อุโบสถเป็นอันสงฆ์และเธอได้ทำแล้ว แต่สงฆ์จะทำกรรมอย่างอื่นไม่ได้ เพราะฉะนั้นพึงให้ฉันทะและปาริสุทธิเพื่อสงฆ์จะได้ทำกรรมอย่างอื่นได้ เมื่อภิกษุผู้ได้รับฉันทะปาริสุทธิมาแล้ว ต้องบอกแก่สงฆ์จะให้ภิกษุอื่นไปบอกไม่ได้ จะบอกล่วงหน้าก่อนวันทำสังฆกรรมก็ไม่ได้

วิธีถอนสีมา

เมื่อจะถอนสีมาพึงรู้จักวัตรดังต่อไปนี้ ภิกษุผู้ยืนอยู่ในขัณฑสีมาไม่พึงถอนอวิปปวาสสีมา ยืนอยู่ในอวิปปวาสสีมา ไม่พึงถอนขัณฑสีมา ต้องยืนอยู่ในอวิปปวาสสีมา ถอนอวิปปวาสสีมา ในมหาสีมาก็เช่นเดียวกัน

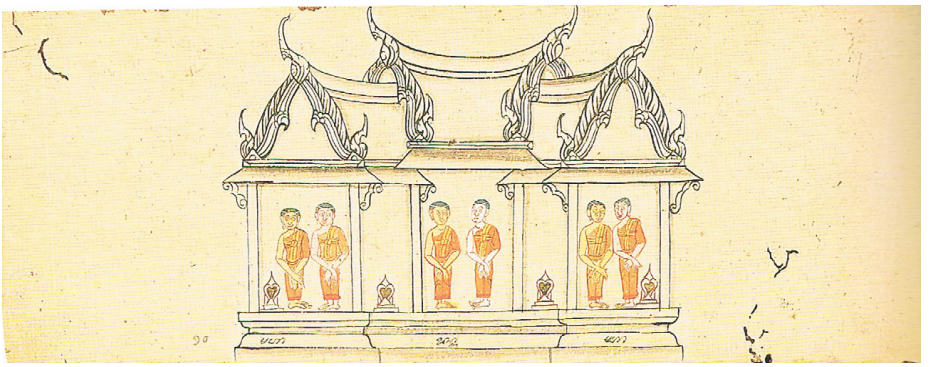

เหตุให้ถอนสีมามี ๒

๑. เพื่อทำสีมาที่เล็กให้ใหญ่ขึ้นอีก มีประโยชน์ในการขยายอาวาสออกไป

๒. เพื่อจะร่นสีมาที่ใหญ่ให้เล็กลง มีประโยชน์ต่อการให้วิหารแก่ภิกษุเหล่าอื่น

บรรดาสีมา ๒ ประการนั้น ถ้าภิกษุทั้งหลายรู้ทั้งขัณฑสีมาและอวิปปวาสสีมา(มหาสีมา) สามารถถอนและผูกได้ รู้ขัณฑสีมา ถึงจะไม่รู้อวิปปวาสีมา ก็อาจเพื่อ

จะถอนและเพื่อจะผูก ไม่รู้ขัณฑสีมาแต่รู้อวิปปวาสสีมาอย่างเดียว จะอยู่ในที่ปราศจากความรังเกียจด้วยขัณฑสีมา มีลานโพธิ์ ลานเจดีย์ และโรงอุโบสถที่ประชุมใหญ่สำหรับมหาสีมาเป็นต้น บางทีก็อาจเพื่อจะถอนได้ เพราะอยู่ถูกที่แล้วก็ถอนขึ้น แต่ไม่อาจจะผูกคืนได้เลย หากจะผูกไซร้ จะทำความคาบเกี่ยวแห่งสีมาได้ ทำวิหารที่อยู่ ให้ใช้ไม่ได้ คือถ้าไม่รู้เขตขัณฑสีมา แต่รู้เขตมหาสีมา จะอยู่ในเขตมหาสีมา มีลานโพธิ์ ลานเจดีย์ เป็นต้น อันปราศจากความรังเกียจด้วยขัณฑสีมา ยังอาจเพื่อจะทำสังฆกรรมได้ แต่เมื่อถอนมหาสีมาแล้ว จะทำสังฆกรรมในพัทธสีมาไม่ได้เลย เพราะเหตุนั้นภิกษุไม่รู้ ไม่พึงถอน ฝ่ายภิกษุเหล่าใดไม่รู้ทั้ง ๒ สีมา ภิกษุเหล่านั้น ไม่สามารถเพื่อจะถอนเพื่อจะผูกเป็นแท้ จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าสีมานี้ จะไม่เป็นสีมาก็ด้วยกรรมวาจาหรือด้วยความสูญไปแห่งศาสนา ภิกษุไม่รู้สีมา ไม่สามารถทำกรรมวาจา เพราะฉะนั้นเมื่อไม่รู้เขตสีมาก็ไม่พึงถอนสีมา

อันภิกษุผู้รู้ชัดดีเท่านั้น จึงจะถอนและผูกได้

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ถ้าจะถอนสีมา ให้กำหนดพื้นที่ขนาดเท่ากับเตียงให้เต็มพื้นที่ (ที่ต้องการจะสมมุติสีมา) และกำหนดออกไป อีก ข้างนอกเขตนั้นไปชั่วเลฑฑุบาตหนึ่ง จากนั้นให้พระวินัยธรประมาณ ๕ รูป ๖ รูป ไปยืนด้วยกันอยู่ในช่องได้ขนาดเตียง ถอนติดต่อกันไปทั่วทั้งภายในและภายนอกโดยถอนอวิปปวาสสีมาก่อนแล้วจึงถอนสมานสังวาสสีมาทีหลัง ถ้าขัณฑสีมาหรือมหาสีมา มีอยู่ในวิหาร(วัด) นั้นไซ้ ภิกษุอันอยู่ในช่วงเตียงหนึ่งคงจะอยู่ในท่ามกลางสีมาทั้ง ๒ นั้นบ้างเป็นแน่ ก็จะพึงถอนสีมาทั้ง ๒ นั้นขึ้นได้จะเหลืออยู่แต่คามสีมานั้นอย่างเดียว และจะรู้ที่สีมาเก่าหรือไม่รู้ก็ดีไม่เป็นประมาณ ให้ถือเอาแต่องค์ ๒ เป็นประมาณคือ (๑) อยู่ภายในสีมา (๒) ตั้งใจว่าจะถอนสีมานั้นแล้วสวดด้วยกรรมวาจาถูกต้อง

ครั้นถอนแล้วและผูกสีมาในที่นั้นแล้ว จะทำสังฆกรรมเป็นต้น ก็ควร และคำของอาจารย์นี้ตั้งอยู่ในครุฐาน นักปราชญ์พึงพิจารณาเอาเถิด แต่ถ้ามีสีมาเก่ายังปรากฏอยู่ในที่นั้น ภิกษุเข้าไปภายในที่นั้นแล้วสวดถอนในทีเดียวก็จะพึงขึ้นเป็นแท้ ถ้าสีมาเก่าไม่ปรากฏ และยังสงสัยอยู่ ปรารถนาจะผูกสีมาในที่มากน้อยเท่าใด ก็พึงถอนในที่เท่านั้นผูกที่ใดก็จะขึ้น ณ ที่นั้น แม้ที่บริสุทธิ์อยู่แล้วจะถอนเพื่อชำระความรังเกียจ ก็ควร

กรรมวาจาถอนอวิปปวาสสีมา

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ. โย โส สํเฆน ติจีวเรน อวิปฺปวาโส สมฺมโต. ยทิ สํฆสฺส ปตฺตกลฺลํ. สํโฆ ตํ ติจีวเรน อวิปฺปวาสํ สมูหเนยฺย. เอสา ญตฺติ.

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ. โย โส สํเฆน ติจีวเรน อวิปฺปวาโส สมฺมโต. สํโฆ ตํ ติจีวเรน อวิปฺปวาสํ สมูหนติ. ยสฺสายสฺมโต ขมติ เอตสฺส ติจีวเรน อวิปฺปวาสสฺส สมุคฺฆาโต. โส ตุณฺหสฺส. ยสฺส นกฺขมติ. โส ภาเสยฺย.

สมูหโต โส สํเฆน ติจีวเรน อวิปฺปวาโส. ขมติ สํฆสฺส. ตสฺมา ตุณฺหี. เอวเมตํ ธารยามิ.

คำแปล

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า แดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่งใดที่สงฆ์สมมุติไว้แล้ว ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงถอนแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรนั้น นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า แดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่งใดที่สงฆ์สมมุติไว้แล้ว สงฆ์ถอนแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่งนั้น ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการถอนแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรนั้น ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรแห่งนั้น สงฆ์ถอนแล้ว สงฆ์เห็นด้วย ดังนั้นจึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถืออาการนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้

กรรมวาจาถอนสมานสังวาสสีมา

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ. ยา สา สํเฆน สีมา สมฺมตา สมานสํวาสา เอกูโปสถา. ยทิ สํฆสฺส ปตฺตกลฺลํ. สํโฆ ตํ สีมํ สมูหเนยฺย สมานสํวาสํ เอกูโปสถํ. เอสา ญตฺติ.

สุณาตุ เม ภนฺเต สํโฆ. ยา สา สํเฆน สีมา สมฺมตา สมานสํวาสา เอกุโปสถา. สํโฆ ตํ สีมํ สมูหนติ สมานสํวาสํ เอกูโปสถํ. ยสฺสายสฺมโต ขมติ เอติสฺสา สีมาย สมานสํวาสาย เอกุโปสถาย สมุคฺฆาโต. โส ตุณฺหสฺส. ยสฺส นกฺขมติ. โส ภาเสยฺย.

สมูหตา สา สีมา สํเฆน สมานสํวาสา เอกูโปสถา. ขมติ สํฆสฺส. ตสฺมา ตุณฺหี. เอวเมตํ ธารยามิ.

คำแปล

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมามีอุโบสถเดียวกันแห่งใดที่สงฆ์สมมุติแล้ว ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงถอนสมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันนี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันแห่งใดที่สงฆ์สมมุติแล้ว สงฆ์ถอนสมานวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันนั้น ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการถอนสมานสังวาสสีมามีอุโบสถเดียวกันนั้น ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วยท่านรูปนั้นพึงทักท้วง (นิ่งสักครู่หนึ่ง)

สมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกัน สงฆ์ถอนแล้ว สงฆ์เห็นด้วย ดังนั้นจึงนิ่งข้าพเจ้าขอถืออาการนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้

อธิบายอพัทธสีมา ๓ ประเภท

๑. คามสีมา

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงอนุญาตสมานสังวาส และความเป็นผู้มีอุโบสถอันเดียวกัน เนื่องด้วยพัทธสีมาอย่างนี้แล้ว บัดนี้จะทรงอนุญาตสมานสังวาส และความเป็นผู้มีอุโบสถอันเดียวกันนั้นในโอกาสทั้งหลาย แม้ที่มิได้ผูกสีมา เมื่อสงฆ์ยังไม่ได้สมมุติยังไม่ได้กำหนดสีมา ภิกษุเข้าอาศัยบ้านหรือนิคมใดอยู่ เขตของบ้านนั้นก็เป็นคามสีมา เขตของนิคมก็เป็นนิคมสีมา เขตของนครก็เป็นนครสีมา สีมานี้มีสังวาสเสมอกัน มีอุโบสถเดียวกันในบ้านหรือนิคมหรือนครนั้น ท้องถิ่นที่ไม่มีร้านตลาดไม่มีกำแพงชื่อว่า คาม

ท้องถิ่นที่มีร้านตลาดแต่ไม่มีกำแพงชื่อว่านิคม

ท้องถิ่นที่มีร้านตลาดและมีกำแพงชื่อว่านคร

บรรดาคามสีมา นิคมสีมาและนครสีมา เขตเก็บภาษีท้องถิ่น จะเล็กหรือใหญ่ทั้งในเขตหมู่บ้าน นา สวน ป่า และภูเขา เป็นต้น ที่ขึ้นสู่พระราชบัญญัติ เว้นไว้แต่แม่น้ำ ทะเลและสระธรรมชาติ ที่เหลือนอกนั้น ถึงการนับว่าคามสีมาทั้งนั้น เขตที่ขึ้นทะเบียนว่าเป็นหมู่บ้านนั่นเองเป็นสำคัญแม้เขตนั้นจะไม่ได้มีการเก็บภาษีก็ตาม แม้ในนิคมสีมาและนครสีมาก็เช่นกัน

พระราชาทรงกำหนดประเทศอันใดอยู่ในคามเขตนั้นว่า นี้จงเป็นวิสุงคามสีมาพระราชทานแก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ประเทศแม้นั้น ย่อมเป็นวิสุงคามสีมาแท้ เพราะเหตุนั้นวิสุงคามสีมานั้นด้วย คามสีมา นิคมสีมาและนครสีมาตามปกตินอกนี้ด้วย ย่อมทำสังฆกรรมได้เช่นกับพัทธสีมาเหมือนกัน แต่สีมาเหล่านี้ไม่ได้การคุมครองการอยู่ปราศจากไตรจีวรที่อธิฐานอย่างเดียว

๒. สัตตัพภันตรสีมา

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงอนุญาตสีมาแก่ภิกษุผู้มักอยู่ในละแวกบ้านแล้วจึงทรงอนุญาตสัตตัพภันตรสีมาแม้แก่ภิกษุผู้มักอยู่ป่า ภิกษุย่อมอยู่ป่าดงที่ไม่ได้กำหนด

ด้วยคามสีมา นิคมสีมาหรือนครสีมา และไม่เป็นที่ไถหว่านพืชของชาวไร่ชาวนาห่างออกไปโดยรอบ ๗ อัพภันดร หรือ ๔๙ วา จากภิกษุผู้นั่งท้ายบริษัทนั้น เป็นสมานสังวาสสีมา

สีมานี้ได้ความคุ้มครองการอยู่ปราศจากไตรจีวรอธิฐานด้วย แต่เมื่อจะอยู่ปราศจากไตรจีวรอันเก็บไว้ภายในที่สุด ๗ อัพภันดรนั้น ให้นับจากตัวออกไปด้านละ ๗ อัพภันดรโดยรอบ นับเส้นผ่าศูนย์กลางได้ ๑๔ อัพภันดร แต่ละรูป ถ้านับแต่ท้ายบริษัทออกไปก็จะเกิน ๗ อัพภันดรไปในทิศใดทิศหนึ่ง ครั้นอรุณขึ้นมาผ้าอยู่ไกลเกินอัพภันดรก็เป็นนิสสัคคีย์ จึงให้นับเฉพาะตัวทุกๆ รูป การกำหนดเป็นเขตสีมาเพื่อทำสังฆกรรมกับการกำหนดเพื่อเป็นเขตอยู่ปราศจากไตรจีวรจึงต่างกัน

บรรดา ๗ อัพภันดรนั้น อัพภันดรหนึ่งประมาณ ๒๘ ศอก ๗ อัพภันดรโดยรอบแห่งสงฆ์ผู้อยู่ตรงกลางเป็น ๑๔ อัพภันดร ถ้าสงฆ์ ๒ หมู่แยกกันทำสังฆกรรมต้องเว้นระยะ ๗ อัพภันดรหนึ่งไว้ในระหว่างสัตตัพภันตรสีมาทั้ง ๒ เพื่อประโยชน์แก่อุปจาร(สีมันตริก) สัตตัพภันตรสีมา นี้จะกว้างออกไปหรือแคบเข้า ขึ้นอยู่กับภิกษุบริษัทที่มาประชุมกัน

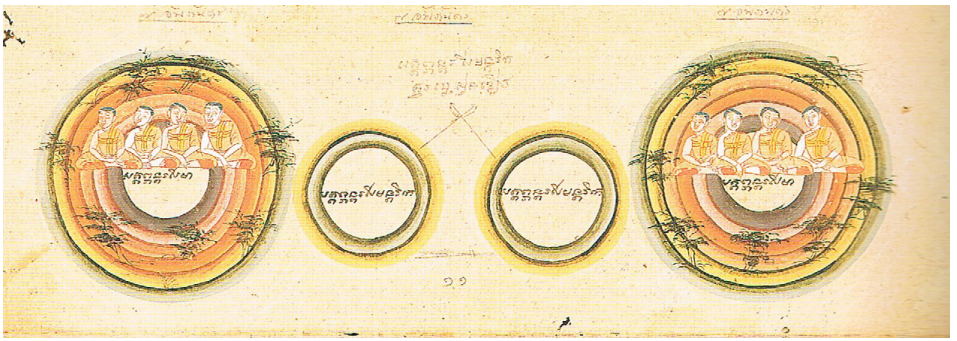

๓. อุทกุกเขปสีมา

แม่น้ำชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ได้ลักษณะแห่งนทีนิมิต แม่น้ำนั้น ถึงภิกษุทั้งหลายจะกำหนดนิมิตผูกเป็นพัทธสีมา จะไม่เป็นพัทธสีมาเลย แม่น้ำนั้น เป็นเช่นกับพัทธสีมาโดยสภาพของตนอยู่แล้ว สงฆ์จะทำสังฆกรรมในแม่น้ำนี้ ก็สำเร็จได้ แม้ในทะเลและสระธรรมชาติ ก็เช่นเดียวกัน

บรรดาทะเลและสระธรรมชาตินี้ ที่ชื่อว่าสระธรรมชาติ ห้วย หนอง สระ บึง จะมีผู้ใดผู้หนึ่งโดยที่สุดแม้สัตว์ดิรัจฉานมีสุกรเป็นต้นขุดไว้หามิได้ เป็นบึงที่เกิดเอง เต็มด้วยน้ำซึ่งไหลมาจากทุกทิศและขังอยู่เอง จึงใช้ได้ ก็ขอบเขตของอุทกุกเขปสีมานี้ กำหนดเอาสถานที่โดยรอบภิกษุบริษัทอยู่ในเรือเป็นต้น ออกไปชั่ววักน้ำสาดหนึ่งแห่ง บุรุษผู้มีกำลังปานกลาง ได้ระยะประมาณเท่าใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตระยะประมาณเท่านั้นในแม่น้ำเป็นต้น เป็นสมานสังวาสสีมามีอุโบสถอันเดียวกัน

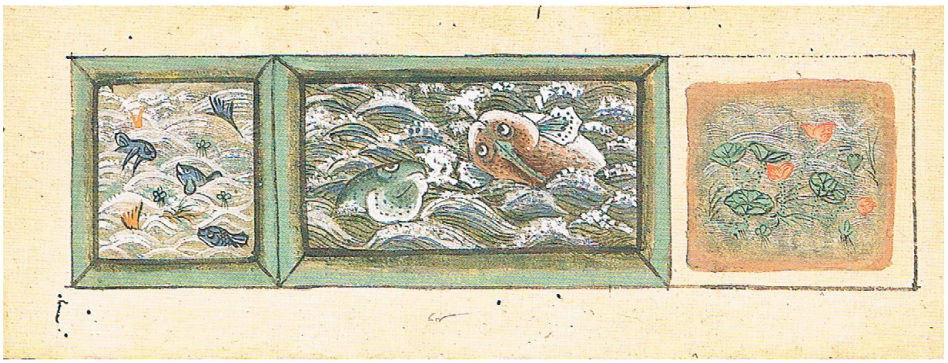

กำหนดด้วยวักน้ำสาด (อุทกุกเขปสีมา) คือ นักเลงสะบ้าซัดลูกสะบ้าไม้ฉันใด บุรุษผู้มีกำลังปานกลาง เอามือวักน้ำหรือกำทรายซัดไปเต็มแรงอย่างนั้น น้ำหรือทรายที่ซัดไปอย่างนั้นตกลงในโอกาสใด โอกาสนั้นเป็นอุทกุกเขปสีมา ภิกษุผู้ละหัตถบาสอยู่ภายในเขตอุทกุกเขปนั้น ทำกรรมให้เสีย ภิกษุบริษัทขยายออกเพียงใด แม้สีมาก็ขยายออกไปเพียงนั้น สีมาประเภทนี้กำหนดเขตจากที่สุดรอบแห่งภิกษุบริษัทเป็นประมาณ แม้ในสระธรรมชาติและทะเล ก็เช่นกัน

อธิบายการทำสังฆกรรมในแม่น้ำ

บรรดาแม่น้ำสระธรรมชาติ และทะเลเหล่านี้ ถ้าแม่น้ำไม่ยาวเกินไป ภิกษุสงฆ์นั่งเต็มตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปากน้ำ ไม่จำเป็นต้องวักน้ำกำหนดเขตอุทกุกเขปสีมา เพราะภิกษุอยู่เต็มแม่น้ำพอดีแล้ว ในสระธรรมชาติก็เช่นกัน ส่วนในทะเลการกำหนดเขตนั้นจึงควร

ถ้าสงฆ์หลายกลุ่ม แยกกันทำสังฆกรรมในแม่น้ำด้วยอุทกุกเขปสีมา หลายๆ แห่ง พึงให้ภิกษุทั้งหลายเว้นที่ชั่วน้ำวักสาดอีกเขตหนึ่งไว้ในระหว่างเขตกำหนดอุทกุกเขปสีมาของตนและของภิกษุพวกอื่น เพื่อเป็นสีมันตริก จะเว้นไว้มากกว่านั้น ก็ควร แต่หย่อนกว่านั้น ไม่ควร

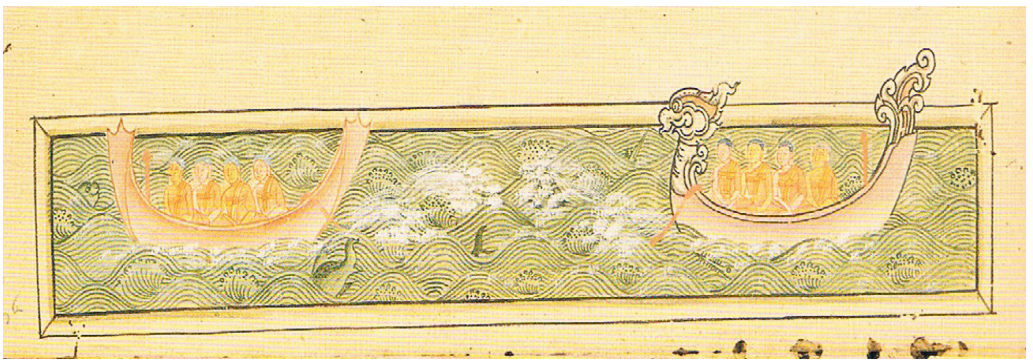

ในสระธรรมชาติและทะเลก็เหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายไปเพื่อทำสังฆกรรมในแม่น้ำ ถ้าน้ำเต็มเสมอฝั่ง จะนุ่งผ้าอาบน้ำทำก็ควร ถ้าน้ำลึก พึงสถิตอยู่ในเรือทำสังฆกรรมเถิด แต่ไม่ควรทำบนเรือที่กำลังไหลไป เพราะเหตุไร " เพราะว่า อุทกุกเขปสีมานั้นกำหนดด้วยประมาณชั่วน้ำสาดเดียวโดยรอบ เรือจะนำภิกษุให้เลยเขตสีมานั้นไป เมื่อเป็นเช่นนั้น ญัตติจะอยู่ในสีมาหนึ่ง ส่วนอนุสาวนาจะอยู่ในอีกสีมาหนึ่ง เพราะเหตุนั้น พึงจอดเรือไว้กับหลัก ทอดสมอ หรือผูกกับต้นไม้ที่เกิดภายในแม่น้ำทำสังฆกรรม

ถ้าเรือนั้นมิได้ล่วงเขตอุทกุกเขปสีมานั้นออกไป ยังวนไปมาอยู่ภายในชั่วสาดน้ำนั้น ก็ควร อนึ่ง จะผูกเรือกับต้นไม้ภายในแม่น้ำ แต่อยู่นอกเขตอุทกุกเขปสีมา ก็ควร ไม่มีโทษ เพราะแม่น้ำกับอุทกุกเขปสีมานั้นเป็นสภาคแก่กัน

สถิตอยู่บนร้านภายในแม่น้ำก็ดี บนต้นไม้ที่เกิดภายในแม่น้ำก็ดี ทำกรรมก็ควร

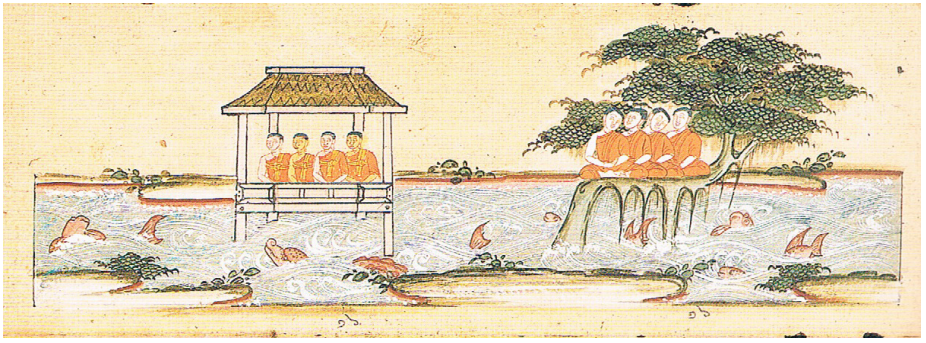

แต่ถ้ากิ่งต้นไม้ก็ดี ย่านที่ออกจากต้นไม้นั้นก็ดี จรดอยู่ที่วิหาร สีมา(พัทธสีมา) หรือที่คามสีมานอกฝั่งแม่น้ำ ต้องชำระสีมาให้เรียบร้อย คือนำภิกษุอันอยู่ในวิหารสีมา หรือคามสีมานั้นมาสู่หัตถบาส หรือให้อยู่ภายนอกสีมา หรือให้ตัดกิ่งและย่านนั้นก่อน จึงทำกรรม จะผูกเรือที่กิ่งต้นไม้หรือย่านไทรที่ขึ้นบนตลิ่งซึ่งยื่นลงไปในแม่น้ำทำกรรมไม่ควร เมื่อจะทำต้องชำระสีมาให้เรียบร้อยตามนัยที่กล่าวแล้ว หรือตัดกิ่งและย่านไทรนั้นเสียให้อยู่ภายนอก จึงควร

อนึ่ง จะปักหลักที่ฝั่งแม่น้ำ ผูกเรือแล้วทำกรรมในเรือนั้น ไม่ควร ชนทั้งหลายทำสะพานไว้ในแม่น้ำ ถ้าตัวสะพาน หรือเชิงสะพานอยู่ภายในแม่น้ำเท่านั้น จะสถิตอยู่บนสะพานทำกรรมก็ควร แต่ถ้าตัวสะพาน หรือเชิงสะพานตั้งอยู่บนฝั่ง จะทำกรรมบนสะพานนั้น ไม่ควร ต้องชำระสีมาให้เรียบร้อยตามนัยที่กล่าวจึงทำกรรม ถ้าเชิงสะพานตั้งอยู่ในแม่น้ำ ส่วนตัวสะพานเชิดอยู่บนอากาศเหนือฝั่งทั้ง ๒ ควรอยู่

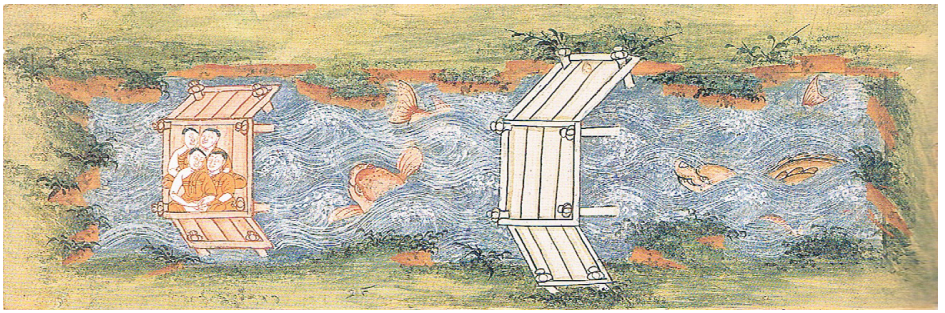

แก่งศิลา หรือเกาะ มีอยู่ภายในแม่น้ำ ในฤดูฝน ๔ เดือน ฝนตกปกติตามนัยที่กล่าวแล้ว น้ำท่วมประเทศเท่าใดแห่งแก่งศิลาหรือเกาะนั้น ประเทศเท่านั้น นับเป็นแม่น้ำเหมือนกัน แต่ไม่ควรถือเอาโอกาสที่น้ำท่วมในคราวฝนชุกเกินไป เพราะว่าโอกาสนั้น ถึงการนับว่าเป็นคามสีมา

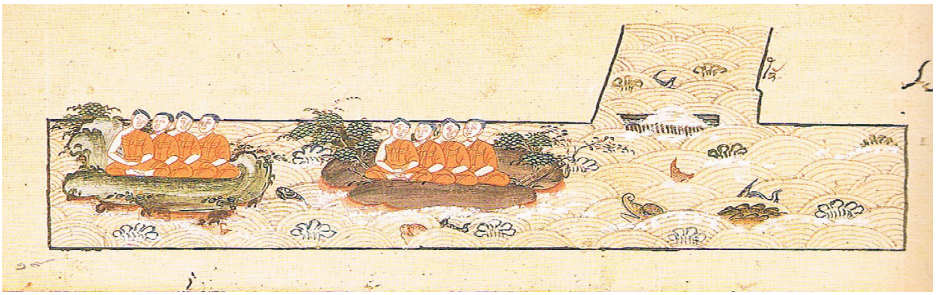

ชนทั้งหลายกั้นทำนบในแม่น้ำ เพื่อจะไขน้ำเข้าลำราง และน้ำท่วมหรือเซาะแทงทำนบนั้นไหลไป จะทำกรรมในที่ซึ่งน้ำไหลทุกแห่ง ก็ควร แต่ถ้ากระแสน้ำขาดสาย ด้วยทำนบกั้นก็ดี ด้วยถูกถมทำสะพานก็ดี จะทำกรรมในที่ซึ่งน้ำไม่ไหล ไม่ควร จะทำกรรมแม้บนยอดทำนบ ก็ไม่ได้ ถ้าประเทศบนทำนบบางแห่ง น้ำท่วมตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน เหมือนประเทศในแก่งศิลาและเกาะ จะทำสังฆกรรมบนทำนบที่น้ำท่วมถึงนั้น ควร เพราะว่าประเทศแห่งทำนบนั้น ถึงการนับว่าเป็นแม่น้ำเหมือนกัน

ชนทั้งหลายก่อคันไว้ที่ปลายน้ำกันแม่น้ำเสีย ทำให้เป็นบึง น้ำไหลมาขังอยู่เต็มบึง จะทำกรรมในบึงนี้ ไม่สำเร็จ น้ำที่เขาปล่อยให้ไหลทิ้งเสียตอนบนและตอนล่าง เพื่อรักษาบึงนั้น ใช้ได้

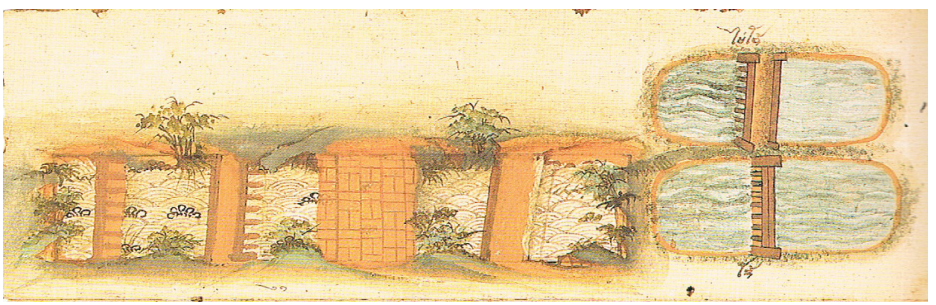

จำเดิมแต่ที่ซึ่งล้นแล้วไหลบ่าลงสู่แม่น้ำ ในคราวฝนแล้งในฤดูฝน ฤดูร้อนและฤดูหนาว จะทำกรรมแม้ในแม่น้ำที่แห้ง ก็ควร ในลำรางที่เขาชักออกจากแม่น้ำ ใช้ไม่ได้ ถ้าลำรางนั้นพัง กลายแม่น้ำในเวลาต่อมา ควรอยู่ แม่น้ำบางสายขึ้นท่วมคามสีมาและนิคมสีมาไหลไปตลอดฤดูฝน ๔ เดือน แม่น้ำนั้นชื่อว่าเป็นแม่น้ำเหมือนกัน ทำสังฆกรรมได้อยู่ แต่ถ้าท่วมพัทธสีมา ถึงการนับว่าเป็นพัทธสีมานั่นเอง

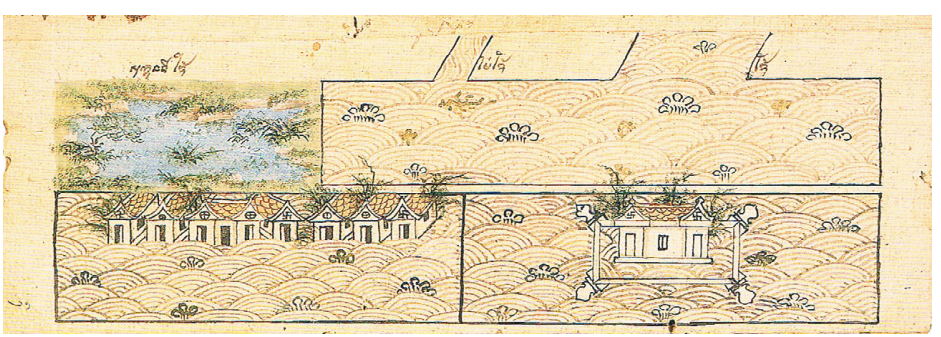

อธิบายการทำสังฆกรรมในทะเล

เมื่อจะทำกรรมในทะเล น้ำที่ขึ้นอย่างสูง ท่วมประเทศใดหรือคลื่นตามปกติมาด้วยกำลังลม ท่วมประเทศใด ไม่ควรทำสังฆกรรมในประเทศนั้น แต่คลื่นตามปกติเกิดขึ้นแล้ว หยุดอยู่แค่ประเทศใด ประเทศนั้น จำเดิมแต่ชายน้ำลงไป จัดเป็นเขตของทะเล

สงฆ์พึงดำรงอยู่ภายในประเทศนั้น ทำสังฆกรรมเถิด ถ้ากำลังคลื่นรบกวนพึงสถิตอยู่บนเรือ หรือร้านทำกรรมบนเรือและร้านเหล่านั้น วิธีทำพึงทราบเหมือนกับที่กล่าวแล้วในแม่น้ำนั่นเอง ศิลาดาดมีอยู่ในทะเล บางคราวคลื่นมาท่วม บางคราวไม่ท่วม ไม่ควรทำกรรมบนศิลาดาดนั้น เพราะว่าศิลาดาดนั้นนับเป็นคามสีมาด้วย แต่ถ้าคลื่นมาก็ดี ไม่มาก็ดี น้ำตามปกตินั้นเองท่วมศิลาดาดนั้นอยู่ ควรอยู่

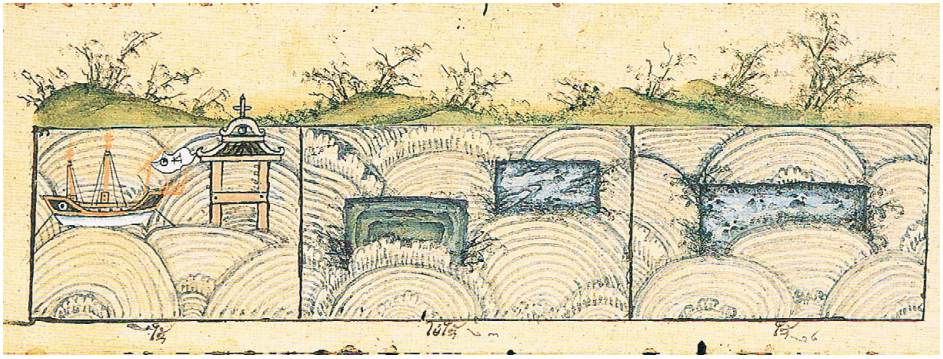

เกาะหรือภูเขาก็ดี มีอยู่ในที่ไกล พวกชาวประมงทั้งหลายผู้ไปหาปลาตามปกติไม่อาจจะไปกลับวันเดียวได้ เกาะหรือภูเขานั้นนับเข้าเป็นอรัญญสีมา ส่วนที่พอไปมาในวันเดียวได้ นับเป็นคามสีมา ไม่ชำระคามสีมาให้เรียบร้อยแล้ว ทำกรรมบนเกาะหรือภูเขานั้น ใช้ไม่ได้

ทะเลท่วมคามสีมาหรือนิคมสีมา คงเป็นทะเล จะทำกรรมในทะเลนั้น ควรอยู่ แต่ถ้าท่วมวิหารสีมา(พัทธสีมา) ถึงการนับว่าเป็นวิหารด้วย

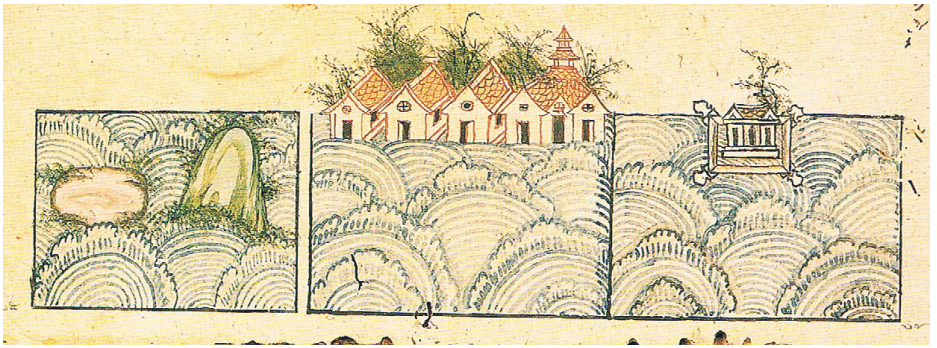

อธิบายการทำสังฆกรรมในสระธรรมชาติ

เมื่อจะทำกรรมในสระธรรมชาติ สระใดในฤดูฝน ๔ เดือน ฝนตกเป็นปกติดังกล่าวแล้วในหนหลัง พอฝนขาด น้ำในสระใดไม่พอดื่มอาบหรือล้างมือและเท้า แห้งหมด สระนี้ไม่ใช่สระธรรมชาติ ถึงการนับว่าเป็นคามเขตนั่นเอง ไม่ควรทำกรรมในสระนั้น แต่ในฤดูฝน ๔ เดือนมีประการดังกล่าวแล้ว น้ำขังอยู่ในสระใด สระนี้แลจัดเป็นสระธรรมชาติ ตลอด ๔ เดือนฤดูฝนน้ำขังอยู่ในประเทศเท่าใดแห่งสระธรรมชาตินั้นในประเทศเท่านั้น สมควรทำกรรมได้ ถ้าน้ำลึก จะทำแพลอยก็ดี จะผูกร้านบนต้นไม้ที่เกิดภายในสระธรรมชาติก็ดี ทำกรรม ควรอยู่

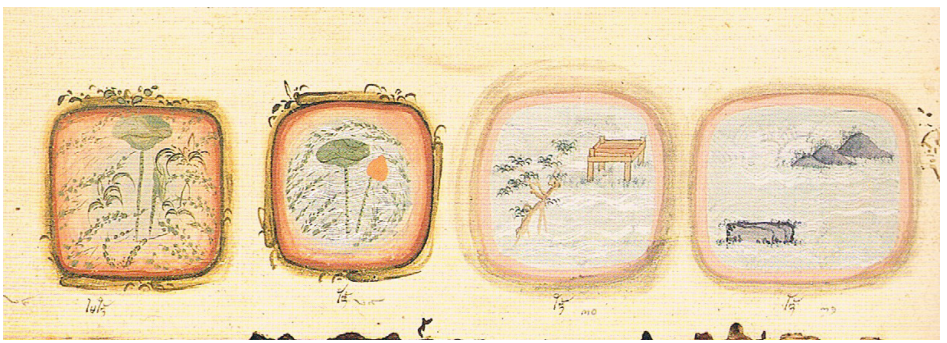

ส่วนศิลาและเกาะ ในสระธรรมชาตินี้ เป็นเช่นที่กล่าวแล้วในแม่น้ำนั่นเอง สระธรรมชาติที่มีน้ำพอใช้ เวลาที่ฝนตกเสมอดังกล่าวแล้ว หากว่า ในคราวฝนแล้วหรือฤดูร้อนและฤดูหนาวไม่มีน้ำ จะทำกรรมในสระธรรมชาตินั้น ก็ควร ชนทั้งหลายขุดบ่อหรือสระเป็นต้นเพื่อต้องการน้ำ บ่อหรือสระเป็นต้นนั้น ไม่เป็นสระธรรมชาติ นับเป็นคามสีมา แม้ในการปลูกน้ำเต้าและแตงโมเป็นต้นในสระนั้น ก็เหมือนกัน

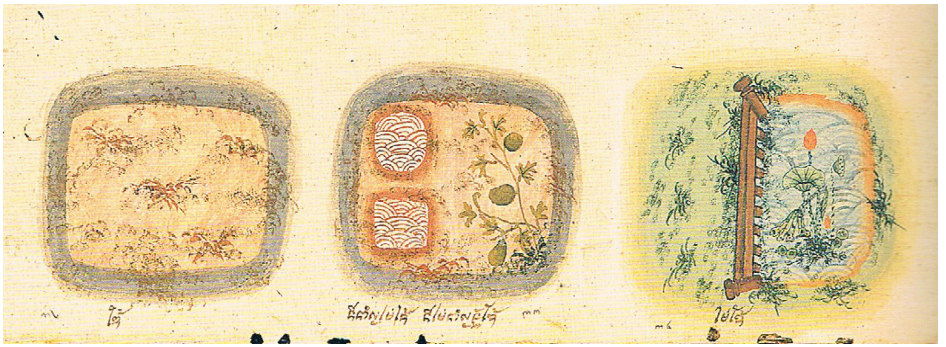

ถ้าชนทั้งหลายถมสระธรรมชาตินั้นให้เต็ม ก็ดี ก่อคันด้านหนึ่งทำสระธรรมชาตินั้นทั้งหมดให้เป็นบึงใหญ่ก็ดี ไม่เป็นสระธรรมชาติ แม้ทั้งหมดนับเป็นคามสีมานั่นเอง

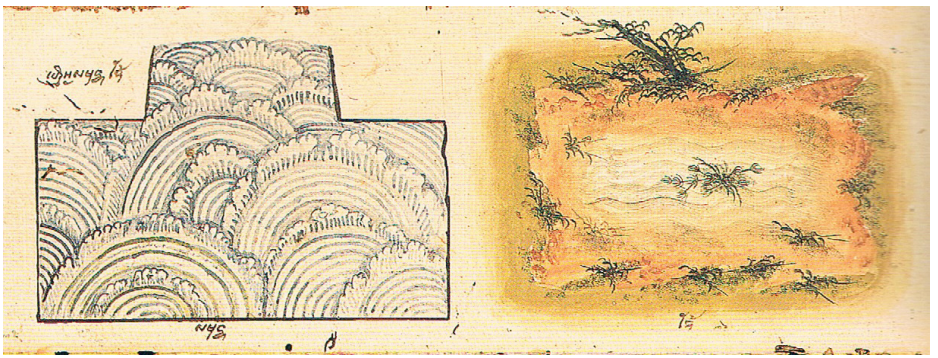

แม้ทะเลสาบ ก็จัดเป็นสระธรรมชาติเหมือนกัน จะทำกรรมในโอกาสที่น้ำขังตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน ควรอยู่

จบอธิบายเรื่องสีมา